

מדע דיסציפלינרי, "חופש אקדמי" ושלטון ה"מומחים": ביקורת עקרונית האתיקה המקצועית/האקדמית, ע"פ פרופ' כשר

דניאל מישורי¹

תקציר

המאמר משתמש בוויכוח אודות גבולות החופש האקדמי כדי לבקר (לאשש ולהפריך) את עקרונות האתיקה המקצועית (והקוד האתי לאקדמיה) של פרופ' כשר, וזאת באמצעות הצבעה על המקום המרכזי שכשר מעניק לדיסציפלינות, לפרופסיות ולמומחים. תהליכים אלה יוצרים פאודליזציה של המדע והופכות את האתיקה המקצועית לשבויה של הנחות-מוסוות ודעות-קדומות (bias) דיסציפלינריות ושל כוחות מוסדיים במדע וברפואה. המתודולוגיות הנפרדות (והשאלות שמקובל לשאול בכל תחום) יוצרות שפות מקצועיות נפרדות, ובכך הופכים את המדע והאקדמיה הדיסציפלינריים ל"מגדל בבל", בו דיונים בין-תחומיים ורב-תחומיים הם החריג ולא הכלל; "חופש אקדמי" נשמר בגבולות הדיסציפלינות בלבד, וכפוף לשיקולים מקובלים וקבילים בהן.

את האתיקה המקצועית מגדיר כשר כתחום ש"רחב" מהמוסר, מכיוון שהוא כולל גם את החלק המקצועי, שהופך לכאורה ל"א-מוסרי" (amoral), בעוד "אתיקה" מקצועית הופכת להיות משועבדת למומחים, במיוחד בפרופסיות (רפואה, למשל), שקיבלו סמכות לקבוע את ה"אמת" בתחומם (החלק המקצועי), ולכן גם את ה"טוב". כשר מציע "סדר" שיטתי (סיסטמטי) (אידיאל שמרני) כקריטריון המונע שרירותיות באתיקה המקצועית (ובמדע), וזאת להבדיל משיקולים מערכתיים (סיסטמיים), חוצי-דיסציפלינות.

הפיצול הדיסציפלינרי המוסדי באקדמיה מוצג על-ידי כשר כהכרחי למדע, שמוצג כמתפרט לדיסציפלינות, מתודולוגיות ואזורי מומחיות שונים. המחקר האקדמי מתואר כעוסק בעיקר בהעמקת ההבנה ובהרחבת הידע, ללא ציון מפורש של ספקנות, הפרכה וביקורת. ללא מנגנוני ביקורת בינתחומיים, אמונה בהיגיון הדיסציפלינרי ובתקפות טענות המומחים הופכת למדענות (scientism), אמונה לא-ביקורתית במדע ובמדענים; הכוח העצום שמקבלים המומחים עלול לאיים על החירות, זכויות האדם ועל הדמוקרטיה, במיוחד במקום שבו המומחים הופכים חלק מהטכנוקרטיה. המאמר רואה במודל כשר תיאור מהימן של האקדמיה ושל האתיקה המקצועית, על מגבלותיהן.

מבוא: הוויכוח על גבולות החופש האקדמי

ב-7.5.17 התפרסם מסמך שחיבר פרופ' אסא כשר לבקשת שר החינוך דאז בנושא "קוד אתי של ההתנהלות הראויה בתחומי חפיפה בין פעילות אקדמית לפעילות פוליטית". הקוד האתי עסק בעיקר בשאלת (מגבלות)

¹ ד"ר דניאל מישורי, החוג ללימודי הסביבה, ביה"ס לסביבה ומדעי כדור הארץ ע"ש פורטר, אוניברסיטת תל אביב, d.mishori8@gmail.com

חופש הביטוי של מרצים באקדמיה, בהקשרים פוליטיים, וזאת על רקע "חופש האקדמי" ממנו אמורים ליהנות חברי סגל אקדמי.

פרסום טיוטת כשר גרמה לסערה ציבורית במערכת ההשכלה הגבוהה, ברשתות החברתיות ובתקשורת. הקוד האתי לאקדמיה קיבל תגובות רבות, שרובן היו שליליות, חלקן לגופו של המחבר עצמו, ולא כולן ענייניות, ולפחות מיעוט מהן לקו במגרעות שונות של מחסור בדרך-ארץ. פרופ' כשר ספג מתקפות אישיות, עליהן ענה לבסוף במאמר "כשהאתיקה בורחת מהאקדמיה" (2018).

בוויכוח עצמו היו רבים שטענו שמסמך כשר מגן על החופש האקדמי, או כולל עקרונות חשובים לעניין זה. לעומת זאת אחרים ראו בו מכשיר לדה-פוליטיזציה (עיקור הממד הביקורתי-פוליטי) של האקדמיה, ואף איום על הדמוקרטיה, לכאורה כחלק מ"שורה של ניסיונות של הממשלה הנוכחית להצר את צעדיהם של מוסדות לא נבחרים בדמוקרטיה הישראלית" (כהן, 2017). הדי הוויכוח הגיעו לחו"ל; איגוד הפרופסורים האמריקאי פרסם גילוי דעת שטען שהקוד האתי המוצע פוגע בחופש האקדמי ובדמוקרטיה, בשל המגבלות על חופש הדיבור האקדמי (AAUP, 2017).

לאחר חודשים ארוכים של וויכוחים החליטה המלי"ג ב-18.3.25 להמליץ למוסדות להשכלה גבוהה על אימוץ עקרונות מקוצרים של הקוד האתי במסגרת תקנוניהם שעיקרו איסור קריאה לחרם אקדמי על ישראל, איסור אפליית סטודנטים או מרצים על רקע דעותיהם הפוליטיות, ואיסור תעמולה מפלגתית². המלי"ג המליצה גם על הכללת סעיף מעורר מחלוקת: "איסור על מרצה לנצל לרעה את במת ההוראה לשם הטפה שיטתית ובלתי-ראויה לעמדה פוליטית החורגת בבירור מהנדרש להוראת נושא הקורס בהקשרו הרחב בתחומי³". ההתייחסות ל"הקשרו הרחב בתחומי", הוא התחום הדיסציפלינרי, מהדהד את עקרונות הקוד האתי של כשר, להלן.

המחלוקת ברשתות החברתיות ובעיתונות התמקדה בשאלת חופש הביטוי הפוליטי באקדמיה ("סתירת פיות") והתעלמה מעקרונות האתיקה המקצועית והאקדמית, כפי שתיאר אותן כשר. בביקורת זו אתמקד בחלקים אלה, שעלולים להוות סיכון גדול יותר לדמוקרטיה ולחופש המדעי והאקדמי, מאשר החלקים בהם נעשה ניסיון לסייג את חופש הביטוי מסיבות פוליטיות/מפלגתיות.

לטענתי, אסא כשר **מתאר נכון** את מבנה המדע דהיום, כפי שהוא מתבטא מוסדית באקדמיה וברגולציה: מדע **דיסציפלינרי בעיקרו, המקדש את המומחיות** ואת ההתמחות הפנים-דיסציפלינרית, ושופט את ה"טוב" על-פי קריטריונים מקצועיים-לכאורה, שפרשנותם המוסמכת ניתנת ל"מומחים", כלומר בכירי ההיררכיה המקצועית בתחומם. כך המומחים מקבלים את הכוח ואת הזכות לקבוע "אמת" בתחומם, ובכך להגדיר גם את ה"טוב", כלומר את הראוי ואת הנכון, ולכן המומחים שולטים גם באתיקה המקצועית. כמו כן, המומחים מקבלים גם את הכוח להדיר אחרים מהדיון האקדמי/המקצועי, בטענה שאינם מומחים בתת-התמחות זו או אחרת.

עובדות אלה יוצרות פאודליזציה של המדע והופכות את האתיקה המקצועית לשבויה של הנחות-מוסוות ודעות-קדומות (bias) דיסציפלינריות, של חשיבה קבוצתית (group thinking) ושל היררכיות מקצועיות

² (1) איסור על קריאה לחרם אקדמי.

(2) איסור על אפליה, לטובה או לרעה, של סטודנטים בשל דעותיהם הפוליטיות.

(3) איסור על אפליה, לטובה או לרעה, של חבר סגל או מועמד לכך, בתהליכי מינוי ראשוני, או בקידום בדרגה, וכן בתהליכי מינוי או בחירה לתפקיד אקדמי או מנהלי, בשל דעותיו הפוליטיות.

(4) איסור על תעמולה מפלגתית במסגרת הוראה.

(5) איסור על הצגה או פרסומים מטעים של דעה פוליטית אישית כאילו היא עמדה מוסדית.

³ ינקו, א. (2018, 25 מרץ). אקדמיה בלי דעות פוליטיות: בדרך לאישור הקוד האתי. YNET. נדלה מתוך:

<https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5194524,00.html>

וכוחות מוסדיים במדע וברפואה (למשל, סמכות גופים פרופסיונאליים כדוגמת איגודי רופאים [AMA], סוכנויות רגולטוריות [CDC], ארגונים בינלאומיים [WHO] וכדומה); גופים אלה מצפים שקביעותיהם ייחשבו כ"מדע", גם אם הן תוצאה של הליך פוליטי פנימי, המשקף (גם) אינטרסים פרופסיונליים ואחרים. אמונה בתוצרים של תהליכים כאלה, ובתוקף של המבנה הדיסציפלינרי עצמו, מהווה "מדענות" (scientism): אמונה במדע.

ביקורת זו מאששת ומפריכה את עקרונות האתיקה המקצועית של כשר. אישוש, מאחר שכשר מתאר את המצוי, ומציג את עיקריו בצורה שיטתית ובהירה. הפרכה, בשל השלכות תיאור זה על הרצוי ועל הראוי, הן בתחומי המדע, הן בשאלת הגדרות ותחומי האחריות של מומחים בתחומים מקצועיים מגוונים, והן בשאלות של מוסר, אתיקה מקצועית, זכויות הפרט ודמוקרטיה.

כפי שנראה, עקרונות אתיקה זו מבוססים על תפיסת עולם שמרנית ולא-ביקורתית, המקדשת את הדיסציפלינריות ואת מעמד המומחים-באקדמיה, ברגולציה, במערכת המשפט, בעסקים ובארגונים-על פני מדע בינתחומי ואקדמיה ספקנית וביקורתית. לסוגיות אלה השלכות על מגוון דיונים בתחומי האתיקה המקצועית, אחריות חברתית/סביבתית תאגידית, אתיקה אקדמית ובמיוחד והאתיקה הרפואית (ביואתיקה), שנידונה במאמרים של כשר כדוגמה מובהקת של אתיקה מקצועית.

מסמך כשר וסמכות הדיסציפלינה

מסמך כשר נועד להבחין בין התבטאויות אקדמיות ראויות לבין הטפה פוליטית. לצורך כך, צריך היה להסביר מהי התנהגות אקדמית "כשרה". כשר מצטט מ"גילוי דעת" של המלי"ג (21.12.10) שהדגיש "הכרה בחשיבות העליונה של החופש האקדמי והמצוינות האקדמית", וכן "שלילה מוחלטת" של "כל ניסיון לפוליטיזציה של האקדמיה". מנימוקים המוסברים במסמך, יצר כשר "קוד אתי אך ורק לתחום החפיפה האפשרית בין פעילות אקדמית לבין פעילות פוליטית"⁽³⁾, עליו נאמר:

(ג) הכללים המומלצים להלן באים לשמור על האופי של הפעילות האקדמית בדיסציפלינות השונות מפני חלחול מנהגים ונורמות בעלי אופי אחר, שאינו עולה בקנה אחד עם האופי של הפעילות האקדמית בדיסציפלינות השונות.⁴ (שם)

במלים אחרות, כדי להבחין בין הראוי (אקדמי) לבלתי ראוי (הפוליטי), זקוק כשר לכלי מתווך: "אופי... הפעילות האקדמית בדיסציפלינות השונות" (שם). כך, **הדיסציפלינות הפכו לסטנדרט של פעילות אקדמית ומדעית ראויה**. זאת אומר כשר במפורש בציטוט שנועד להבהיר את עמדתו:

רעיון המחקר באוניברסיטה הוא לא שאני עושה מה שבא לי... הפעילות המחקרית לא נעשית בחלל ריק אלא בהתאם לכללי המחקר בדיסציפלינה. חופש אקדמי הוא שלא אומרים לך במה להתעסק במסגרת הדיסציפלינה שלך. (שטיינמץ, 11.6.17).

לכן, כאשר כשר דן ב"שמירה על החופש האקדמי" הוא קובע:

מוסד להשכלה גבוהה ישמור על חופש המחקר והפרסום של חברי הסגל האקדמי שלו, כל אחד ואחת מהם בפני עצמו וקבוצות מחקר שלהם, בתחומי הדיסציפלינות שלהם, כמרכיב מכונן של זהותו כמוסד להשכלה גבוהה. (3)

⁴ לכל אורך המאמר, דגשים בקו תחתיו בציטוטים הם שלי [ד.מ.].

כלומר, החופש האקדמי נשמר, לכאורה, בתחומי הדיסציפלינות בלבד.

אקדמיה = דיסציפלינות

ההטיה הדיסציפלינרית חוזרת לכל אורך המסמך, כפי שהמובאות להלן מראות בבירור:

(1) שמירה על הדיסציפלינה היחידתית וגבולותיה

יחידה אקדמית תקיים פעילות אקדמית של מחקר, פרסום והוראה, בתחום דיסציפלינה מסוימת, בנושאים השייכים לתחום ובמתודולוגיה המקובלת בקהילה האקדמית הבינלאומית של הדיסציפלינה, או בתחומים אחדים כאלה, בהתאם לחוקת המוסד, תקנוניו והחלטות מוסדותיו המוסמכים בדבר הדיסציפלינה או הדיסציפלינות ובדבר תחומי הפעילות האקדמית של היחידה.

יחידה אקדמית תנהיג חידושים בתחום מחקר, פרסום והוראה שלה, בנושאים ובמתודולוגיה, על יסוד שיקולים מקובלים או קבילים של הקהילה האקדמית הבינלאומית של הדיסציפלינה.

(2) טיפוח מגוון

יחידה אקדמית תקיים פעילות אקדמית של הוראה, בתחום דיסציפלינה מסוימת, במגוון רחב ככל האפשר בנסיבות הקיימות, של נושאים וזרמים המקובלים בקהילה האקדמית הבינלאומית של הדיסציפלינה.

יחידה אקדמית המקיימת פעילות אקדמית של הוראה, בתחום דיסציפלינה מסוימת, במבחר צר של נושאים או זרמים תציין זאת באופן מפורש ובולט בתכניות הלימודים שלה, היחידתיות והאישיות, המתפרסמות לקראת כל שנת לימודים אקדמית. ...

(3) מינויים אקדמיים

יחידה אקדמית תדון במועמד לתפקיד חבר סגל אקדמי, בין במסלול המאפשר קביעות ובין במסלול אחר, בין בדרגה בכירה ובין במועמד אחר, אך ורק על יסוד שיקולים הנעוצים בהערכה של יכולת המחקר והפרסום בדיסציפלינה של היחידה ושל יכולת ההוראה של המועמד באותה דיסציפלינה, ועל יסוד שיקולים הנוגעים לצרכי היחידה בתחומי המחקר, הפרסום וההוראה, בהתאם לחוקת המוסד, תקנוניו והחלטות מוסדותיו המוסמכים.

(4) כינוסים

יחידה אקדמית תקיים כינוסים אקדמיים המיועדים לקידום המחקר והפרסום בתחום דיסציפלינה שלה, על יסוד שיקולים מקובלים או קבילים של הקהילה האקדמית הבינלאומית של הדיסציפלינה, בדבר קידום המחקר והפרסום, הנושאים, המרצים ומתכונת הדיונים.

יחידה אקדמית תקיים כינוסים אקדמיים המיועדים להשכלת הסטודנטים או הקהל הרחב, בתחום הדיסציפלינה שלה, במגוון רחב של נושאים וזרמים של הדיסציפלינה, באמצעות מגוון הולם של מרצים...

יחידה אקדמית תוציא לאור פרסום אקדמי המיועד לקידום המחקר והפרסום בתחום הדיסציפלינה שלה, על יסוד שיקולים מקובלים או קבילים של הקהילה האקדמית הבינלאומית של הדיסציפלינה, בדבר קידום המחקר, נושאי הפרסום, מחברי הפרסום ומתכונות הפרסום...

במלים אחרות, הקוד האתי משתמש בכללי הדיסציפלינות, במתודולוגיות שלהן, ובשיקולים המקובלים בהן (כל דיסציפלינה בנפרד), כדי להבחין בין עיסוק אקדמי ראוי (נהנה מהגנת החופש האקדמי) ובלתי ראוי. במקרים בהם יש חפיפה בין הפוליטי לדיסציפלינרי, מחייב כשר ביטוי הולם של מגוון הדעות בדיסציפלינה. מכאן משתמע שייתכן שלא יינתן פתחון פה לדעות שלא נחשבות כחלק מ"המגוון" בדיסציפלינה, למשל השתקת השיח הביקורתי על אודות חיסונים, בתחום הרפואה, להלן.

לאורך כל הקוד האתי אין התייחסות לדיון רב-תחומי או בינתחומי. לכאורה, ההנחה היא שהאקדמיה היא (בעיקר) סך כל הדיסציפלינות. על עקרונות אלה מרחיב כשר במאמרים נוספים, החושפים את ממדי ההטיה הדיסציפלינרית, ולכן את מגבלות הקוד האתי שביקש להציע לאוניברסיטאות.

מוסר אנתרופוצנטרי ואתיקה מקצועית

המאמר של כשר, "כשהאתיקה בורחת מהאקדמיה" (2018), נועד לענות למבקרי. במאמר זה הוא פורש את משנתו בעניין האתיקה המקצועית, שבה הוא נחשב לסמכות מובילה מזה שנים רבות. לפי כשר, המאמר עוסק ב"אתיקה מעשית", שהיא "תפיסה סדורה של ההתנהגות הראויה" "בתחום מקצוע, ארגון, תפקיד או עיסוק", ומזכיר "אתיקה רפואית, אתיקה צבאית, אתיקה ניהולית ואתיקה עסקית", כדוגמאות מוכרות לכל. לפי כשר:

מנהג העולם שיש קוד אתי לכל קהילה של בעלי מקצוע מפותח. קוד אתי מציג מערכת של ערכים, עקרונות וכללים הבאים להציג בפני כל אדם הפעיל בתחום את "רף"⁵ ההתנהגות הראויה שלו בתחום. (73)

המחבר מבהיר כי:

...קוד אתי ראוי לשמו אינו אוסף מזדמן של ערכים, עקרונות וכללים. הוא מבטא את זהותו הנתונה של מקצוע, ובכלל זה - ייעוד הפעילות באותו מקצוע והשיטות הנהוגות בו למימושו. (שם)

הדוגמא הראשונה שכשר נותן היא אתיקה רפואית, וכך הוא מגדיר את התחום:

הייעוד של הפעילות הרפואית הוא הגנה על חיי אדם ובריאותו מפני סכנות מסוימות. בין השיטות של מקצוע הרפואה למימוש הייעוד הזה נמצא את הטיפול האישי המסור, בהתאם לנתונים האישיים הבדוקים ועל בסיס ידע מדעי מוצק. האתיקה הרפואית מחייבת את הרופא לעשות כמיטב יכולתו למימוש הייעוד של הפעילות הרפואית בשיטות של המקצוע. לפיכך הרופא חייב להיות מסור מאוד למטופל שבאחריותו, לאבחן את מצבו באופן שיטתי ככל האפשר ולהגיש לו טיפול שהידע המדעי שברקע והנתונים האישיים שלפניו מצדיקים אותו בתור טיפול מיטבי בנסיבות הנתונות. (73-74)

⁵ כשר (1993) מבחין בין ה"סף" המשפטי, שמתחתיו מעשה הוא לא-חוקי, לבין ה"רף" האתי, שמעליו מעשה הוא ראוי. ביניהם, נמצא תחום המעשים שהם חוקיים אבל לא אתיים.

במלים אחרות, הגדרת הייעוד של הרפואה כפופה ל"שיטות" של המקצוע, ועל בסיס מה שנחשב "ידע מדעי מוצק/ שברקע".⁶

ההבחנה בין מוסר לבין אתיקה מקצועית מרכזית לשיטתו של כשר. לטענתו:

העיסוק במוסר שונה מן העיסוק באתיקה, מפני שהעיסוק המוסרי הוא באדם באשר הוא אדם, שעה שהעיסוק האתי בתחום פעילות כלשהו הוא באדם באשר הוא פעיל בתחום הזה. (שם)

הגדרת המוסר כעיסוק "באדם באשר הוא אדם" מניח הנחה סמויה, ללא כל נימוק, שהמוסר אינו כולל את בעלי החיים ואת הטבע. הנחה "אנתרופוצנטרית" זו אינה מנומקת. עניינית, עמדה מוסרית כזו רחבה פחות מעמדה המעניקה יחס מוסרי גם לבעלי חיים ולטבע בכלל, ובכך היא חלקית בלבד, ותקשה לשמש מדריך מוסרי לעולם המתחבט במשבר אקולוגי רב-מימדי.

בניגוד לעמדות הוגים כמו אלברט שוייצר או המהטמה גנדי, שרואים בבעלי החיים חלק מהקהילייה המוסרית, עמדתו של כשר עוקרת את בעלי החיים מתחום המוסר ומסגירה אותם לוועדות "אתיקה", בנוסח "המועצה לניסויים בבעלי חיים".⁷

אז מתכנסות ועדות האתיקה, ופועלות על-פי כללי האתיקה, שמניחות שבעלי-החיים אינם זכאים לשיקול דעת מוסרי, אבל כן זכאים להתייחסות של אתיקה, שכוללת מספר כללים פשוטים, שנועדו "למזער" את הסבל, ובכך להכשיר את הפרקטיקה שזוכה עכשיו לאישור של ועדות אתיקה.

ועדות האתיקה שדנות בבעלי חיים אמונות על "הפחתה" (כמה שפחות סבל "לא הכרחי", כמה שפחות בעלי-חיים), שימוש בתחליפים—אם הדבר אפשרי, כולל רקמות, מודלים וכדומה. מאמץ גדול וכנה נעשה בוועדות אלה למזער את הפגיעה בבעלי-חיים, מאמץ שהופך לחלק מהשיטה, משרת אותה, ומאפשר לעקר חלק מהביקורת.⁸

האתיקה המקצועית "רחבה" מן המוסר

על ההגדרה האנתרופוצנטרית של המוסר מוסיף כשר:

...האתיקה הרפואית כוללת את המוסר, מפני שהרופא הוא אדם והמטופל הוא אדם—אבל היא רחבה יותר, מפני שיש לאתיקה הרפואית היבטים שאינם נגזרים מן המוסר. (74)

⁶ הדוגמה השנייה במאמר, בה לא נעסוק, היא אתיקה צבאית (תחום שגם בו כידוע תרם המחבר קוד אתי מפרי עטו). לפי כשר: "הייעוד של צבא במדינה דמוקרטית הוא להגן על חייהם, שלומם ושגרת חייהם של האזרחים והתושבים מפני הסכנות של אלימות חיצונית ועל מדינתם" (שם). מרתק לראות שהרפואה והצבא מתוארים כמבצעים את אותה הפעילות ממש: "הגנה".
⁷ "המועצה לניסויים בבעלי חיים" הוקמה בתוקף "חוק צער בע"ח – ניסויים בבע"ח, התשנ"ד" (1994). בוועדות יושבים 14 מומחים ורגולטורים, ושלשה נציגי עמותות למען בעלי חיים, כלומר, תמיד יש רוב לתומכים בפרקטיקה של הניסויים. משיקולים שנחשבים הכרחיים (למשל, רגולציה של רעלים, כולל תרופות). החוק מניח שניסויים כאמור מוצדקים עבור המטרות הבאות: (1) קידום הבריאות, הרפואה ומניעת סבל; (2) קידום המחקר המדעי; (3) בדיקה או ייצור של חומרים או חפצים; (4) חינוך והוראה. ראו: חוק צער בע"ח: <https://bit.ly/2LRX5bx>; המועצה לניסויים בבעלי חיים, משרד הבריאות. <https://bit.ly/34kNIY3>
⁸ רעיון זה קשור להנחות יסוד של התרבות המודרנית, שמשבחת את עצמה בשל הישגי המדע והטכנולוגיה בדורות האחרונים, שמעניקות מעמד פריוילגיא לאדם (סוגנות) (speciesism), שנמצא לכאורה באיזושהי פסגה פרי-דמיונו היהיר, שמצדיקה יחס אדנותי כלפי יצורים חיים אחרים. לפי התפיסה המופיעה בספר "ייצבות" (מישורי, 2018), הגוף הוא התודעה (אין זה אומר שהתודעה אינה אלא הגוף), כלי של תחושת העולם והכרתו. מאחר ולכל בעלי החיים יש גוף, לכולם, בהגדרה, יש תודעה. מכאן נגזרת תפיסה של זכויות בעלי-חיים מבוססת-גוף, לפיה המינימום המוסרי הוא לספק תנאים הולמים לתודעת הגוף של בעלי החיים (מילוי צרכים בסיסיים של הגוף: תנועה, נשימה, מרחב אישי, חשיפה לשמש/אור טבעי ולטבע/לאדמה, וכדומה; מניעת סבל וכאב גופניים, וכדומה).

כלומר, תחום האתיקה מתואר כ-"רחב" מהמוסר, מכיוון שהאתיקה כוללת גם את החלק המקצועי, שבו מבינים המומחים.

זו הנחה סמויה שנייה אצל המחבר: **שאתיקה מקצועית כוללת מרכיב א-מוסרי (Amoral)**, שנמצא מעבר למוסר (בחלקים ה"רחבים" יותר מתחום המוסר), והוא החלק המקצועי-מדעי.

מכאן נובע גם (א) שאדם יכול לפעול בהתאם לצו מצפוני (מוסר), ועדיין לעבור "עבירה" מבחינת האתיקה המקצועית (למשל, כשהוא סבור שנפלו פגמים בשיטות המקובלות במקצוע).

מכאן נובע גם (ב) שהאתיקה עלולה שלא לעמוד בכללים הבסיסיים יותר של המוסר, בשאלות שבהן (לכאורה) ההחלטה היא "מקצועית". מעצם העובדה שהמומחה סבור ובטוח שהוא צודק בנקודה מקצועית מסוימת [למשל, שהפלת-מים "בטוחה ואפקטיבית" (Safe & Effective)]; נובע שאם זו ה"אמת"- לכאורה, אז זה גם הדבר הנכון והטוב לעשותו, גם בכפייה (Mishori, 2019).

אין ספק שלא לכך התכוון המחבר, שהרי כללי האתיקה אמורים להתווסף לכללי המוסר, הבסיסיים יותר, ולא לפגוע בהם. אולם הלימה מוחלטת ביניהם אינה אפשרית, אלא אם כן, יש דרך לוודא שכללי אתיקה (מקצועית), ופיתוח הידע המקצועי עצמו, נכתבו קודם כל מנקודת מבט מוסרית-ביקורתית, וזאת המחבר אינו אומר.

לחילופין, נגזר מכך שהחלק האתי שבהיבט המקצועי מוגדר על-ידי הדיסציפלינה עצמה באופן עצמאי, מעצם מקצועיות העוסקים בתחום, וזו הנחה סמויה נוספת אצל המחבר, שהוא מבצע כמעט בהיסח הדעת, (ג) שהאתיקה כפופה לכללי המקצוע ולנהוג בתחום, כפי שקובעים המומחים, שנמצאים במעלה ההיררכיה המקצועית. במילים אחרות, הרופא הטוב מטפל מתוך כפיפות למוסכמות המקצועיות בתחומו (standard practice), כפי שהם נקבעים על ידי המומחים בדיסציפלינה, ומשתקפים בכתבי העת אותם עורכים המומחים.

אתיקה אקדמית, והייעוד של המוסדות להשכלה גבוהה

האתיקה האקדמית לפי כשר מניחה את עקרונות האתיקה המקצועית שלו, ובמיוחד את ההתמחות, את הדיסציפלינריות ואת המומחיות.

המחבר מציין, ובצדק, ש"כדי לעסוק כראוי באתיקה של מקצוע, יש להקדים ולברר את זהותו". לכן מציע המחבר ארבעה מאפיינים של הייעוד ה"מורכב" של מוסדות להשכלה גבוהה:

(א) קיום מחקר להרחבה ולהעמקה של הידע על היבטי העולם;

(ב) הכשרה של הדור הבא של אנשי המחקר;

(ג) הכשרה של בעלי מקצועות מסוימים;

(ד) הוראה גבוהה, כדי "להעלות את הטון האינטלקטואלי של החברה". (74)

מה אין כאן?

אין מחויבות לחשיבה ביקורתית ולהטלת ספק.

מדובר בהנחה סמויה נוספת של אתיקה יישומית זו, שחשיבה ביקורתית והטלת ספק אינן חלק חשוב/מרכזי של המדע או הרפואה, ולכן אין צורך לציין אותם במפורש, גם לא כשמטארים את "הייעוד

המורכב" של האקדמיה, ואפילו לא פעם אחת לאורך כל המאמר. זאת, כפי שנראה, בשל החשיבות הגדולה שניתנת לעקרונות ולשיטות הדיסציפלינות ולדיסציפלינריות בכלל.

המחבר מניח שחוקרים באקדמיה מחויבים "להרחבה ולהעמקה של הידע". לכן:

מוסד להשכלה גבוהה בא לממש את המרכיב הראשון (א) של ייעודו בכך שהוא מאפשר לחברי הסגל שלו או לקבוצות שלהם לקיים מחקר לשם הרחבת הידע והעמקת ההבנה של היבט זה או אחר של המציאות. המחקר יכול בעיקר הצגת תיאוריות ועריכת ניסויים ותצפיות. (76)

כלומר, שוב, אין ביקורת או ספקנות, גם לא בתיאור המחקר האקדמי.

הדיסציפלינות, המתודולוגיה, ותחום השאלות המקובל

כאמור, האקדמיה והמדע שכשר מתאר הם דיסציפלינריים במהותם:

מוסד להשכלה גבוהה מקיים את המחקר במסגרת יחידות רבות, שונות ועצמאיות. המתכונת המבוזרת אינה עומדת על שיקולים של יעילות מנהלית או כלכלית, אלא מבטאת מרכיב מהותי של הזהות של כל מוסד להשכלה גבוהה: היבטים שונים של המציאות נותנים מקום לשיטות מחקר שונות...

לכל אחד מהם יש מתודולוגיה משלו, נבדלת מזו של תחומי מחקר אחרים. כל מחקר הנערך במוסד להשכלה גבוהה נערך במסגרת דיסציפלינה מסוימת, בהתאם למתודולוגיה שלה. כל דיסציפלינה מוגדרת על ידי תחום השאלות העומדות בפני החוקרים בה, בדבר היבטים מסוימים של המציאות, ועל ידי המתודולוגיה שלה. (76-77)

הדיסציפלינריות מהותית למדע ולאקדמיה; בתיאור זה אין יוצאים מן הכלל (מחקר רב-תחומי/בין-תחומי); **דיסציפלינריות קשורה למתודולוגיה מסוימת** בלבד, ו"מוגדרת על ידי תחום השאלות העומדות בפני החוקרים בה". פירוש הדבר שבכל דיסציפלינה יש שאלות שנהוג לשאול, ויש **שאלות שלא נשאלות**.

כך למשל, בתחום הרפואה עדיין מצטטים את האלכימאי והטוקסיקולוג מהמאה ה-16, פרצלסוס (-1493/1541), שקבע Sola dosis facit venenum ("רק המינון עושה את הרעל"), ובתרגום המקובל בתחום הרפואה: ההבדל בין רעל לתרופה הוא רק במינון, ולכן אין כל פסול בטיפול רפואי המבוסס על חומרים רעילים, ובתנאי שהם ניתנים במינון המומלץ בלבד, באופן שמנטרל לכאורה את הרעילות שלהם. כך, המשנה למנכ"ל משרד הבריאות טען בוועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת (16.3.16), במהלך הדיון על הפלרת מים:

הסוגיה השנייה. שאלת לגבי החסרונות או הבטיחות. אנחנו יודעים שבמינון שאנחנו מציעים – גם אם ניקח מים במינון יותר מדי גבוה, אפשר לקבל הרעלת מים – שהוא 7.0 מיליגרם לליטר, מדובר בתהליך בטוח שאין לו נזקים בריאותיים למעט אפשרות של פלואורוזיס שאלה כתמים מסוימים בשיניים אבל לרוב זה במצב קל ורק רופא שיניים יודע לאבחן זאת?

⁹ קישור לפרוטוקול משיבת ועדת הפנים והגנת הסביבה של הכנסת (הפלרת מים), 16.3.16 : <https://bit.ly/2MBT8ab>

ובאותה דרך חשיבה, מאמר אינטרנטי התומך בעמדת משרד הבריאות בסוגיה כותב על טענת המבקרים לפיהם "הפלואוריד הוא רעל":

כפי שאמר פרצלסוס, "המינון עושה את הרעל". אנחנו אוכלים רעלים כגון ציאניד (בשקדים) או פורמלין (אגסים, תפוחים, הכול). הגוף שלנו, כמו של כול יצור חי, אפילו מייצר פורמלין. אנחנו גם צורכים מוצרי צמחים רעילים כגון תה או שוקולד. ויטמין E מגדיל את הסיכוי לגידולים סרטניים מסוימים אם הוא נצרך בכמויות גדולות. בריכוזים נמוכים הוא מועיל וחיוני. אין מחלוקת על כך שכל חומר בעולם, כולל מים, הוא רעיל במינונים גבוהים. ויטמין D, למשל, רעיל כמו ארסן. אולם, כדי להגיע להרעלת פלואוריד מהריכוז שיש במים מופלרים צריך לשתות כמויות מים שיגרמו למוות מהרעלת מים הרבה לפני שהפלואוריד יצליח לגרום לנזק (לויטן, 2016).

עמדה כזו מתעלמת מהמחקר הסביבתי ב-60 השנים האחרונות, שהוכיח שקיימות משפחות שלמות של חומרים שעלולים להזיק בכל מינון (דיוקסינים, פטאלטים, אסבסט, מתכות כבדות...), ומצטברים במערכות ביולוגיות (בגוף ובסביבה). העיקרון של פרצלסוס אינו אוניברסאלי, ומתייחס רק לחלק מהחומרים הרעילים לגוף, ואינו מתייחס לחשיפה מצטברת או לסינרגיות (פעילות גומלין המגבירה את האפקט הבריאותי השלילי); כלומר, עדיף למזער חשיפה. אולם, בתחום הרפואה אין מטיילים בו ספק, על אף כל הידוע בתחום מדעי הסביבה. המסגרת הדיסציפלינרית מגינה על העיקרון המוטעה ועל פרקטיקות שגויות אלה מפני תיקון ביקורתי שמגיע מבחוץ (מישורי, 2017; Mishori, 2019).

ביחס למתודולוגיה, מרחיב כשר:

ראוי להבהיר כמה היבטים של המתודולוגיה האמורה. בעיקרו של דבר, המתודולוגיה היא הכלי שבו מנסה המחקר, במסגרת דיסציפלינה מסוימת, לחשוף את האמת בדבר היבט מסוים של המציאות או להתקרב אליה. מכיוון שכך, המתודולוגיה יכולה להתקשח או להתגמש כדי להשתכלל. המתודולוגיה יכולה לחייב את החוקר להעמיד את תוצאות הניסוי שלו במבחנים סטטיסטיים חמורים, מצד אחד, ולהתיר לחוקר לערוך ניסויים מטיפוס חדש, מצד שני. המתודולוגיה אינה נתונה לשליטתו של החוקר היחיד ואף לא לשליטה של מוסד. המתודולוגיה היא עניינה של קהילת החוקרים בדיסציפלינה, המבטאים את הגישות שלהם, בין השאר, בהצגת תוצאות המחקרים של עצמם ובחוות הדעת שלהם על מאמרים המוגשים לפרסום בביטאונים מקצועיים של הדיסציפלינה. כך, כל מחקר מתנהל במסגרת דיסציפלינה מסוימת, לאורה של המתודולוגיה הנוהגת בקהילה הבינלאומית של הדיסציפלינה.

המחבר מבצע את **הכשל של המעבר מן המצוי לראוי** (הניסוח הפחות מוצלח לטעמי, אבל המדויק במקרה זה, של "הכשל הנתורליסטי"). כך אכן בנויה כיום האקדמיה, וזו הסיבה שהמדע מתקשה כיום במחקר ובפיתוח גישות בינתחומיות, למשל בתחומי הבריאות או האקולוגיה.

כמו כן, המחבר מניח שהמדע מחולק לדיסציפלינות מבודדות, שאינן מדברות האחת עם השנייה: **השיח הוא פנימי בלבד**, במסגרת כתבי העת של הדיסציפלינה, הקהילייה הבינלאומית שלה, וכדומה:

תוצרי המחקרים אמורים להתפרסם ברבים, בביטאונים ובכינוסים מקצועיים, באופן המאפשר לכל מי שפועל בקהילה הבינלאומית של הדיסציפלינה להכיר את התוצרים ולהשתמש בהם לשם המשך המחקר.

במילים אחרות, **תוצרי המחקר מעניינים בעיקר את השותפים לדיסציפלינה**, ולא את קהילת המדע בכלל. תיאור זה אינו מזכיר מחקר רב-תחומי או בינתחומי. אין מדע מאוחד, שבו כולם שותפים, יכולים לנסות להבין ולהביע דעה.

אינדוקטרינציה (הכשרת חוקרים, אנשי מקצוע והוראה)

לפי כשר, "מוסד להשכלה גבוהה בא לממש את המרכיב השני (ב) של ייעודו בכך שאנשי המחקר בתחום כלשהו רואים את עצמם אחראים להכשרת אנשי המחקר של אותו תחום בדור הבא" (77).

באקדמיה הכשרה, לא מכשירים מדענים-פילוסופים בעלי השקפה רחבה, אלא מומחים זוטרים-בתחומם, עד שיתקדמו במעלה היררכיית המוניטין המקצועי ויהפכו לבכירים באותו התחום - בדיסציפלינה או בתת-ההתמחות. כך, המומחים של היום הוכשרו על-ידי הדור הקודם, והם מכשירים את הדור הבא, באופן שיוצר נטייה לחשיבה קבוצתית (group thinking) במסגרת **דיסציפלינות היררכיות ושמרניות**. אפשר לראות זאת בתיאור המרכיב השלישי של ייעוד האקדמיה: הכשרת אנשי מקצוע. לפי כשר:

מוסד להשכלה גבוהה בא לממש את המרכיב השלישי (ג) של ייעודו בכך שהוא מקיים מסגרות ייחודיות להכשרת אנשי מקצוע בתחומים שיש להם חשיבות חברתית מובהקת, דוגמת הוראה, רפואה, פסיכותרפיה, הנדסה, עבודה סוציאלית, ראיית חשבון, עריכת דין, וכדומה...

... מוסד להשכלה גבוהה ממלא תפקיד חיוני בהכשרת בעלי מקצוע בעלי חשיבות חברתית, בכך שהוא מכונן בתלמידים את רוב מרכיבי המקצועיות ואמור לעשות זאת ברמה הגבוהה ביותר. נוסף על שליטה בידע ובמיומנות, באופן מעודכן בהתמדה, בעל מקצוע אמור להבין את הפעילות שלו ולדעת מה מצדיק את השיטות הננקטות בה.

במילים אחרות, **אין פקפוק בשיטות העבודה והמחקר הנהוגות בדיסציפלינה**. הליך ההכשרה מהווה אינדוקטרינציה, שבסופה, בעל המקצוע הצעיר אמור להבין מדוע השיטות הנהוגות בתחום, והגדרת התחום עצמו, הם נכונים וראויים, אם כי ראוי להרחיב ולהעמיק בהם, ולהמשיך לפתח אותם, כדי להעלותם לדרגת שלמות גבוהה אף יותר.

זאת ועוד, "רפואה, פסיכותרפיה, ...[ו]עבודה סוציאלית" מוצגות כנושאים נפרדים, אף שניתן היה לנסח טיעון (ביקורת) שכנגד, המדגיש דווקא את הקשרים בין תחומים אלה, ורואה בחומות הדיסציפלינריות ביניהן מגבלות, עליהן אפשר וראוי היה להתגבר.

ואז מגיעים אל הייעוד הרביעי (ד):

מוסד להשכלה גבוהה בא לממש את המרכיב הרביעי (ד) של ייעודו, לקיים הוראה ברמה גבוהה, באופן שירחיב את ההשכלה של כל תלמיד ויחזק את היכולת שלו להכיר ולהבין היבטים של המציאות, לדון בהם באופן אחראי ולהסיק מסקנות בטיעונים תקפים. לשם כך, מוסד להשכלה גבוהה מכונן תוכניות לימודים במסגרת היחידות הדיסציפלינריות שלו. כל קורס המתקיים במסגרת תוכנית לימודים שלמה אמור להיות מאורגן סביב נושא מסוים... בעזרת ספרות מקצועית משלימה, שהתלמידים אמורים להשתמש בה ואף להשתלט עליה במידה הדרושה...

מוסד להשכלה גבוהה יכול לעסוק בניסיון "להעלות את הטון האינטלקטואלי של החברה"... גם באירועים ובפרסומים המיועדים לקהל הרחב. גם אלה אמורים להיות ברמה גבוהה של הצגת העובדות, התיאוריות, הטיעונים, היכולות, התחזיות וכל כיוצא באלה בדבר היבטים מסוימים של המציאות.

גם כאן המחבר מתחפר במושגים שכבר הכרנו. ב-2018, המחבר מכיר רק תוכניות לימודים דיסציפלינריות. ההוראה היא הכשרה במסגרת הדיסציפלינות, ללא אזכור של תוכניות לימוד או מחקר בינתחומיות.

התפיסה היא במפורש לא-הוליסטית ולא-מערכתית (ולכן גם לא אקולוגית). בדיסציפלינות עוסקים ב"יבטים מסוימים של המציאות" בנפרד בלבד. רופאים לא אמורים להבין ביוגה או בטאי צ'י, למשל (או בתנועתיות, גמישות ונשימה באופן כללי), מכיוון שאלה אינם חלק מהשיטות הנהוגות בדיסציפלינה, ולכן לכאורה אינם רלוונטיים לרפואה.

בחזרה ל-1993

אין זה הוגן לנתח עמדה פילוסופית על-סמך שני טקסטים (2017, 2018), שייתכן שמהווים רק נדבך יחיד במסגרת תפיסה רחבה יותר, שאינה מוצגת בשלמותה. עם זאת, קיים מאמר ידוע במיוחד של המחבר (1993), המוכר מזה שנים רבות לכל מי שעוסק בארץ בתחומי האתיקה המקצועית, העסקית או הניהולית. מעיון בו, מתברר שעמדות המחבר כמעט ולא השתנו במהלך 25 השנים שחלפו.

כך למשל, ובמילותיו של המחבר עצמו, "האתיקה היא תפיסה סדורה של האידיאל המעשי של ההתנהגות במסגרת מקצועית, שהיא מסגרת מוגדרת של פעילות אנושית מיוחדת". ואת הגדר אנחנו כבר מכירים. אלו החומות השמרניות של הדיסציפלינות, שמבחינות בין מקצועות ובין מומחים מסוגים שונים.

המסגרת המקצועית נבדלת באופן עמוק ומכריע מכל מסגרת אחרת של פעילות אנושית מיוחדת. הפעילות המקצועית שונה באופן משמעותי מן הפעילות שאינה כזו בכל אחד ממרכיביה העיקריים: פעילות מקצועית נעשית על רקע גוף ידע שיטתי, שבלעדיו היא לא תיתכן. לרופא יש גוף ידע שיטתי בדבר מבנה גוף האדם ותפקודו... לפסיכולוג הטיפול יש גוף ידע שיטתי בדבר נפש האדם ומצוקותיו הנפשיות. (2)

ואת זה אומר כשר, מבלי לדון באפשרות שייתכן מצב בו שניים או יותר מקרים של "גוף ידע שיטתי", עלולים להימצא בחפיפה, לפחות חלקית, למשל בין הרופא לבין הפסיכולוג, בדיוק באותם מצבים, שבהם אנחנו מגיבים גופנית, תודעתית ורגשית, למצבים של הגוף.

אבל "גוף הידע השיטתי", המאורגן היטב, של הרופא ושל הפסיכולוג, כשהן מופרדים ביניהם באמצעות חומות הדיסציפלינה, מונעים (או לפחות מגבילים) כל סינרגיה כזו, מכיוון שזהו ההיגיון של המדע הדיסציפלינרי (לפי כשר), שזוכה לחותמת כשרות רק ממומחי הדיסציפלינות, וכל מומחה "מכשיר" מומחים זוטרים ב"ארגז הכלים" של ידע, טכניקות ומיומנויות רק ביחס לדיסציפלינה שלו-עצמו:

פעילות מקצועית נעשית באמצעות "ארגז כלים" שיטתי, מערכת מיומנויות המאפשרת לפתור בהצלחה בעיות מקצועיות...

פעילות מקצועית נעשית על רקע גוף ידע מעודכן ובאמצעות "ארגז כלים" המשתכלל בלי הרף. פעילות מקצועית היא פעילות הכרוכה בלמידה מתמדת, לא רק מן הניסיון, של האדם עצמו או של זולתו, אלא גם מן המתחדש הודות לאנשי המחקר, היוצרים ידע חדש, או לאנשי הפיתוח, היוצרים "כלי עבודה חדשים". (2)

ושוב, ממש כמו ב-2018, כשר של 1993 מתפעל מן המדע, מצבירת הידע, משכלול הכלים. גם במאמר מ-1993, אין אף מילה אחת ויחידה אודות ביקורת ועל הטלת ספק במוסכמות. הכול חדש ומצטבר, אין סילוק של טעויות, רק שכלול היכולות; ידע מבחוץ אינו נכנס, הכול מתנהל בתוך גבולות הדיסציפלינה; אין לכאורה מגע, שיג ושיח או עירוב תחומים בין הדיסציפלינות השונות.

"סדר" – האידיאל המעשי של האתיקה המקצועית

האתיקה המקצועית מתוארת אצל כשר כ"תפיסה סדורה של האידיאל המעשי של ההתנהגות, במסגרת מקצועית, שהיא מסגרת מוגדרת, של פעילות אנושית מיוחדת":

שורת ערכים ורשימת עקרונות, גם אם הן נותנות בסיס רחב ויציב להחלטות מנומקות בדבר ההתנהגות הראויה במסגרת פעילות מקצועית, עלולות להצטייר שרירותיות, כיוון שהן לובשות את הצורה של "קטלוג" של ערכים או של עקרונות. אם קוד אתי הוא אוסף של כללים, עשרות או מאות, בזה אחר זה, הוא יוצר את הרושם של "קטלוג" שרירותי: למה דווקא כללים אלה ולא אחרים, ולמה כל אלה ולא רק חלק מהם, ולמה לא אוסף אחר לגמרי של כללים? כך קוד אתי וכך גם כל הצגה אחרת של אידיאל מעשי של התנהגות. הם נראים שרירותיים, כל עוד אינם מוצגים על רקע של תפיסה סדורה, הבאה לידי ביטוי ברור בהצגה שיטתית של האידיאל המעשי, באופן המפיג את הרושם של "קטלוג" שרירותי. הצגה כזו מציגה הסבר של האידיאל המעשי, במונחיה של שיטה עיונית מתאימה, תפיסה סדורה.

העיסוק בתפיסות סדורות של אידיאלים, ובכלל זה – העיסוק בגיבוש של אידיאלים כאלה, הצגה ברורה שלהם, ניתוח של הנחות היסוד שלהם, איתור המסקנות המכריעות שלהם, ואף שיפור שלהם, הוא מלאכה פילוסופית מובהקת. כל אתיקה מקצועית היא, אפוא, בעלת היבט פילוסופי טבעי. (4)

זו הנחה נוספת, הפעם מפורשת, שניתן לסלק את השרירותיות, במונחים של הדיסציפלינה, באמצעות ארגון הידע, במונחיה של תפיסה עיונית מתאימה. אצל כשר, הפילוסופיה יוצרת "סדר", שהוא אידיאל שמרני, משמע, לכאורה זוהי מלאכת הפילוסופים (כשר לא מציין תפקידים אחרים לפילוסופיה), שהיא המחסום היחידי שכשר מזכיר בפני הסיכון שב-"שרירותיות" ביחס לערכי האתיקה המקצועית.

גם בתיאור זה, אין אזכור לביקורת, לספקנות (כעמדה פילוסופית), להטלת ספק (בכל הקשר שהוא), או לדחייה של אידיאלים ושל רעיונות, פרקטיקות ותיאוריות מקובלות לטובת אידיאלים, תיאוריות, פרקטיקות ורעיונות חדשים, שייתכן שיהיו מנוגדים לקודמים.

מרכיבי האידיאל המעשי

"האידיאל המעשי" של ההתנהגות, במסגרת מוגדרת של פעילות מקצועית, מורכב לפי כשר משלושה חלקים בסיסיים: (1) מקצועיות, (2) הייחוד המקצועי, ו-(3) ערכי המעטפת החברתית.

המקצועיות היא "חלק מן התשובה הנכונה לשאלה 'מהי ההתנהגות הראויה[?]', במסגרת המקצוע הנתון, [ה]נובע מעצם העובדה שהמדובר במקצוע":

בעל המקצוע חייב לבסס את ההחלטות המקצועיות שלו על גוף הידע. .. כיוון שדרכו של הידע המקצועי ודרכה של המיומנות המקצועית שהם מתפתחים, מתרחבים, מעמיקים ומתעדכנים, הרי בעל המקצוע חייב לשקוד על שכלול גוף הידע ו"ארגז הכלים", בהתאם להתפתחותו של המקצוע.

... כל בעל מקצוע, כדוגמת מהנדס או פסיכולוג טיפולי, חייב לשלוט היטב בגוף מיומנות מסוים, שהוא אחד מיסודותיו של תחום הפעילות המקצועית שלו. כל בעל מקצוע, כדוגמת מפקד או עובד סוציאלי, חייב לבסס את ההחלטות המקצועיות שלו על גוף ידע, שגם הוא אחד מיסודותיו של אותו תחום של פעילות מקצועית. (5)

"מקצועיות" היא עיקרון איכותי, ובמקרים רבים נוכל להבחין בין פעילות ראויה ובלתי-ראויה של "מומחה" על-סמך עיקרון זה. זהו אחד המקומות בהם ניתן לראות שהאתיקה המקצועית של כשר מספקת תובנות חשובות.

עם זאת, בעל המקצוע חייב להסתמך בהחלטותיו המקצועיות על גוף הידע, כלומר לא על אינטואיציה, ניסיון אישי, וכדומה. זאת מכיוון שמופיעה כאן הנחה סמויה נוספת, החוזרת אצל כשר בצורות רבות, שגוף הידע המקצועי כולל את התשובות המיטביות בעת הזו, או את הדרך להשגתן; וגם אם לא כל התשובות כולן מוכרות למומחי הדיסציפלינה, הרי גוף הידע עוד ישתכלל, באמצעי כלי הדיסציפלינה (בלבד), והמיומנות המקצועית.

המרכיב השני באידיאל המקצועי הוא "הייחוד המקצועי", וגם כאן הדוגמה היא הרופא:

התשובה הנכונה לשאלה "מהי ההתנהגות הראויה" של רופא, בנסיבות מסוימות של פעילותו המקצועית כרופא, מבוססת לא רק על העובדה המוכרת שהרפואה היא מקצוע וכל פעילות רפואית היא פעילות מקצועית, אלא גם על העובדה שהרפואה היא, בין השאר, מקצוע של הגנה על חיי אדם, על בריאותו ועל האיכות הבריאותית של חייו, מפני סכנות מסוימות. ההתנהגות הראויה של הרופא תשקף לא רק את היותו בעל מקצוע ברפואה, אלא גם את היותו בעל מחויבות עליונה ומתמדת למאמץ של הגנה על החיים ועל הבריאות, מפני כל סכנת מוות, נכות, מחלה וכדומה. (5)

... הרפואה היא מקצוע העומד על ערכי הטיפול באדם, הנמצא במצב שיש בו סכנה בריאותית לחייו, לבריאותו או לאיכות בריאותו, כדי לסכל את הסכנה או להקטין ככל האפשר את נזקה, באמצעים המבוססים על ההכרה המדעית של מבנה גוף האדם ותפקודו. בהיותו מקצוע טיפולי הוא דומה לעבודה סוציאלית ושונה מהנדסת מכונות. בהיותו מקצוע של הגנה על חיי אדם הוא דומה לפיקוד הלוחם, אבל גם שונה ממנו, ככל שההגנה מפני סכנה רפואית שונה מן ההגנה מפני סכנה צבאית. בהיותו מקצוע בעל תשתית מדעית הוא דומה ליעוץ גנטי ולזיהוי פלילי ושונה במידת מה מאדריכלות ובמידה רבה מעיתונאות. צירוף הערכים האמורים הוא הייחוד המקצועי של הרפואה. (6)

כמו ביחס לרעיונותיו על הקשר שבין אתיקה למוסר, גם כאן ניתן לראות, שאצל כשר, לא חל כל שינוי, במשך 25 שנה, בהבנת הרפואה: זו "מערכת ביטחון", שעוסקת בהגנה, מפני סכנות מסוימות, בהן מטפלים אך ורק בכלים של הדיסציפלינה.

כשר מדייק בתיאור זה. לעתים קרובות הרפואה רואה עצמה כ"נלחמת" באיומים, כמו חיידקים, נגיפים או סרטן, מעין מערכת ביטחון אזרחית. זאת, לעומת מודל חליפי של "בריאות", שהיה עשוי לכלול כלים להעצמת הבריאות ולחיזוק המערכת החיסונית, למשל "בריאות" נוסח הרמב"ם ("בולם רוגזו, יפחית אוכלו, ויגביר תנועתו")

סטודנטים לרפואה שמתחילים את לימודיהם בשנת 2020, לא ילמדו אפילו קורס יחיד בתנועה או בגוף (יוגה, טאי צ'י, צ'י קונג); לא יעברו ולו הדרכה קצרה ביציבה נכונה, במדיטציה או בנשימה נכונה (פראניאמה); יקבלו קורס יחיד בתזונה, שאינו מקיף את הידע שקיים כיום מחוץ לפקולטה לרפואה (לא כולל נבטים, שייקים טבעיים, ליקוט עונתי, וכדומה); לא ילמדו על קנאביס רפואי (או על חשיבות המערכת האנדו-קנבינואידית), על צמחי מרפא או רפואות טבעיות אחרות.

הסטודנטים יקבלו כלים מקצועיים חזקים, מאוד מרשימים- אבל לא מושלמים ולא שלמים- ויחד עם "ארגז הכלים" המקצועי שיקבלו הם ילמדו משהו נוסף- שגוי- שארגז הכלים שהם מקבלים (ראיית הגוף כמכונה, פרמקולוגיה כמקור בלעדי ל"תרופות", ועוד), הוא הדבר הקרוב ביותר לשלם ומושלם בעת הזו, וזהו מסר לא-נכון, אינדוקטרינציה המובילה למדיקליזציה (איליץ, 1975): המשגה של סוגיות חברתיות, אישיות ובריאותיות מגוונות במונחים של "רפואה" ותרופות (מישורי, 2019).

אתיקה ואפיסטמולוגיה

כשר מכיר בעובדה שלעתים "ארגז הכלים" אינו מספק תשובות לכל סוגיה שעלולה לעלות. זאת הוא פותר באמצעות הדרישה ל"הבנה" מעמיקה:

... פעילות מקצועית באמצעות תרגולת מלווה בהבנתה, ביכולת להסביר מדוע התרגולת מספקת פתרון נאות לבעיה הנתונה. ההבנה מאפשרת להשיב על שאלות "למה?". בעולם מקצועי היא יכולה להיות לא רק הבנה לתפארת ההבנה, אלא גם הבנת עקרונות המאפשרים לפתור בעיות לא רגילות, בעיות שאין להן מענה בתוך "ארגז הכלים" השגרתי... הפסיכולוג הטיפולי יכול להשתמש בהבנת שיטה טיפולית, כאשר הוא נעזר בתשתית התיאורטית שלה, כדי לפתור בעיה שאי אפשר לפתור באמצעות השיטה הנתונה, המוגבלת. (3)

ההנחה היא שגם בעיות לא שגרתיות יקבלו מענה באמצעות "התשתית התיאורטית" (עקרונות הדיסציפלינה), גם אם לא באמצעות "ארגז כלים" נתון. חיזוק לעניין זה, ותובנה חשובה כשלעצמה, מופיע כאשר כשר מזהה במפורש (במאמר אחר) בין אתיקה לבין הבנה (אפיסטמולוגיה):

Ethics. Understanding, as we have just portrayed it, is of a local nature. To understand a procedure is to know why it is effective or even the most effective, under the circumstances of its usage.

Another important element of the context of professional action is also an element which has to do with understanding, but rather of a global nature. One cannot regularly act in a proper way, in any professional area, unless one has gained an adequate understanding of the nature of the whole area of one's professional activity, not just some parts of the related knowledge or proficiency, or even each of their parts. Global understanding pertains to the nature of a whole professional practice. (2005: 72-73)

I take the subject matter of professional ethics to be an understanding of the whole of professional practice. Rules of conduct are products of such an understanding, not its constitutive ingredients. A sufficiently profound understanding of a professional practice gives rise to practical constraints imposed on the related professional activity. A systematic family of such constraints, which stems from a conception of the essence of the professional practice under consideration, constitutes a conception of the practical ideal of professional activity, which can be couched in terms of the basic values of that professional practice and then also in terms of principles and rules of proper behaviour within the framework of that professional practice. Following professional norms is tantamount to embodying professional values. Thus, the professional ethics of an engineer is expected to portray the essence of the practice of engineering, i.e. the spirit of the profession, which determines principles and rules of conduct. (2005: 74)

כשר מציג יפה את התלות של האתיקה המקצועית הדיסציפלינרית בעקרונות המכוננים המקצועיים. הרופא ירשום תרופות (משככי כאבים), או ניתוח פולשני לכאבי גב (הנגרמים, למשל, כתוצאה משיבה לא נכונה), כחלק מארגז הכלים שלו; זה הדבר האתי לעשות (האתיקה מבטאת הבנה). גבולות הדיסציפלינה מונעים אפשרויות אחרות [למשל, המלצה על הליכה יחפה, או הימנעות מכיסאות וממשענות (מישורי, 2018)]. כלומר, האפיסטמולוגיה ("הבנה", כולל הנחות מקובלות-בדיסציפלינה ביחס למציאות, טבע האדם וכדומה) מגדירה את הנכון, ולכן את האתיקה: את השאלה מה ראוי לעשות.

ערכי המעטפת החברתית (דמוקרטיה)

לפי כשר, המרכיב השלישי של האידיאל המעשי של מקצוע הוא "ערכי המעטפת החברתית", ומציין "דמוקרטיה" (וכן "משפחה" ו"אחריות חינוכית") בתור דוגמה רלוונטית למדינות "מתוקנות", כפי שניתן לראות בתשובה "המלאה והנכונה" לשאלת "ההתנהגות הראויה" של אחות בבית חולים:

במדינה מתוקנת, ערכיו של המשטר הדמוקרטי באים לידי ביטוי בחוקתה של המדינה, בחוקיה או בדיניה, במדיניות הממשלה ובדרכי הבריות. ערכים אלה מחייבים את האחות, מפני שהיא אזרחנית המדינה הדמוקרטית... חובותיה הן כחובותיו של כל אזרח במדינה דמוקרטית. כשהיא מקיימת פעילות מקצועית של אחות, חובותיה הן חובות מיוחדות הנגזרים מעקרונות המדינה הדמוקרטית בדבר פעילותה המקצועית של האחות, כדוגמת החובה להקפיד על הסודיות הרפואית, גם מתוך כבוד למתחם הפרטיות של האזרח וגם מתוך דאגה לאזרח, שבלא ערובה לשמירה על הסודיות הרפואית, עלול להימנע מטיפול רפואי, אף אם בכך יסכן את חייו או את איכות בריאותו. (1993: 7)

כשר לא מרחיב כאן על ערכי "המשטר הדמוקרטי" מעבר ל"פרטיות" (ולכן דרישת "הסודיות הרפואית").¹⁰ עם זאת, פרופ' כשר עסק לא פעם בסוגיות של דמוקרטיה, למשל במשמעות הביטוי "מדינה יהודית דמוקרטית", ושם הוא מצייר תמונה מפורטת מעט יותר של "דמוקרטיה":

במשטר של כל מדינה דמוקרטית – אבל לא במשטר של מדינה לא-דמוקרטית – יש הסדרים הוגנים משני סוגים לפתרון קונפליקטים בין האזרחים: הסדרי זכויות האזרח, המאפשרים לאזרח לנהוג במידה רבה כאוות-נפשו לנוכח קונפליקט בינו לבין זולתו בדבר מעשיו; והסדרי קבלת ההחלטות

¹⁰ ראוי לציין שאת ערך ה"פרטיות", כשר אינו מצדיק באמצעות שמירה על זכויות אדם או האוטונומיה של המטופל, אלא בנימוק תועלתני ("עלול להימנע מטיפול רפואי").

הקולקטיביות, המאפשרים לבחור נציגים, לקיים הצבעות ולהכריע בקונפליקטים ציבוריים. (2012):
(331)

במדינה דמוקרטית כראוי, כל ההיבטים של ההסדרים הללו יעמדו במבחן ההגינות. לדוגמה, זכויות האזרח נתונות במשטר של מדינה כזו לכל האזרחים – אותן זכויות ובאותן הגבלות. כל סטייה מן השוויון הזה, כגון הבדלי הזכויות בין מבוגרים לבין תינוקות, טעונה הצדקה העומדת במבחן ההגינות. (שם)

כדי להשיב על השאלה אם מדינה מסוימת היא כיום מדינה דמוקרטית כראוי, עלינו לבדוק אם כל אחד מהסדריה העוסקים בארגון החיים המשותפים של האזרחים עומד במבחן ההגינות. בתחומי זכויות האזרח, לדוגמה, עלינו לבדוק את שורת הזכויות הבסיסיות המוכרות של האזרחים, את ההגבלות המוטלות על החופש בתחומיה של כל זכות בסיסית, את ההגנה הניתנת לאפשרויות מימושה של כל אחת מן הזכויות, את הדאגה לקיום התשתית המאפשרת את מימושה של כל אחת מהזכויות, את ההענקה השוויונית של כל אחת מן הזכויות וכן הלאה. במקביל עלינו לבדוק כל היבט של הסדרי קבלת החלטות הקולקטיביות בכל אחת מן הרשויות. ריבוי הבדיקות הללו מאפשר לתאר את המשטר של כל מדינה המקובלת על כולנו המציין עד כמה ההיבטים השונים כמדינה דמוקרטית באמצעות "פרופיל דמוקרטי", של הסדרי המדינה עומדים במבחן ההגינות. ככל שהפרופיל הדמוקרטי גבוה יותר, כן המדינה קרובה יותר למצב הנכסף של מדינה דמוקרטית כראוי.
(שם, 332)

בתיאור זה של דמוקרטיה, יש (א) פתרונות לקונפליקטים שבין אדם וחברו, ו-(ב) פתרונות לקונפליקטים בדבר קבלת החלטות קולקטיביות. אין בהסדרים אלה מענה על סוגיות בהן המדינה עצמה מאיימת על האזרחים (ייתכן שההנחה היא שכאן מבחן ההוגנות מגן על האזרחים, אולם הנחה זו אינה מנומקת). **הסדרים אלה לא כוללים הגנה על אזרחים מפני כוחם של המומחים**, באמצעות הטכנוקרטיה, כפי שהיא באה לידי ביטוי במקרים בהם מומחים ממליצים על אשפוז כפוי, הוצאת ילדים מביתם ומחזקת הוריהם, טיפול רפואי בכפייה, וכיוצא באלה. יש רק אינדיבידואלים, הנזקקים לסודיות ולפרטיות (המוצדקות פחות באופן ערכי ויותר באופן תועלתני- אחרת האזרח עלול לסרב לקבל טיפול חיוני-לבריאותו). זאת ועוד, בפרסום אינטרנטי מדגיש כשר את אי-התלות של השיקול המקצועי בהקשר הדמוקרטי:

הערה ראשונה

הצעות חוק עולות בימים אלה מחברי כנסת של הקואליציה העתידית, בטענה ש"העם אמר את דברו."

חשוב לזכור: יש נושאים רבים שבהם לא חשוב מה "העם" חושב:

העם לא יקבע לפרופסור למתמטיקה מהי הוכחה מתמטית.

העם לא יקבע לרופא המנתח מהי הדרך המקצועית הנכונה לנתח חולים.

העם לא יקבע למפקד כיצד כובשים יעד מבוצר של האויב.

כיוצא בזה:

"העם" לא יקבע מהי דמוקרטיה. ייתכנו תפיסות שונות בדבר מהותו של המשטר הדמוקרטי, וכמובן בדבר פרטי ההסדרים שלו, אבל אין תפיסה רצינית, שדמוקרטיה היא מה ש"העם" חושב שזו דמוקרטיה. העם לא יקבע מהי מתמטיקה, מהי הנדסה, מהי רפואה, מהי לוחמה וגם לא מהי דמוקרטיה. (כשר, 17.5.19).

בכך, נחשפת הנחה סמויה נוספת אצל כשר, בדבר התוכן המאוד-רזה של המשטר הדמוקרטי והערכים המובילים בו. בדמוקרטיה הרזה של כשר, הדמוקרטיה מופיעה כאוטונומיה של הפרט, שמתבטאת בפרטיות בלבד, מכיוון שהחלטות חשובות רבות, בעלות השלכות על זכויות אדם, מתקבלות על-ידי מומחים, בעלי מעמד באיזושהי דיסציפלינה או פרופסיה, המתהדרת בתואר של "מדע" ולכן של "אמת", ולכן של "הנכון" ושל ה"טוב". אצל כשר, הספק בשיקול-הדעת המקצועי של המומחים (ולכן גם בהחלטות הטכנוקרטיה) מוגבל ל"מבחן ההגינות": אם החלטות התקבלו באופן מקצועי וענייני; אין צורך לדבר, למשל, על חירות.

והחירות רלוונטית, במדינה דמוקרטית, כשפוגשים מומחה מהפרופסיה, נציג הדיסציפלינה שקיבל הרשאה מהמדינה, לפעול בתחום מומחיותו, באופנים שעלולים לאיים על החירות. למשל, שאיפת משרד הבריאות (האגף לשירותי בריאות הציבור) לכפות חיסונים על מתנגדים (באמצעות הפיכת החיסונים לתנאי לרישום למערכת החינוך, למשל), או טענת יו"ר בית הדין של ההסתדרות הרפואית בישראל שבשם "בריאות הציבור" צריך להגביל את חופש הדיבור של "מתנגדי" חיסונים. לפי היו"ר:

חופש הביטוי וחופש הדיבור הם זכויות יסוד בכל חברה דמוקרטית, אבל בתקופה האחרונה יש יותר מדי מקרים של רופאים שלא רק מתבטאים בפומבי נגד חיסונים אלא גם ממליצים על הומאופתיה כהגנה מפני מחלות. רופאים כאלה מסכנים לא רק את המטופלים שלהם, אלא את החברה כולה. (רכס, 3.6.19)

פרופ' רכס הוא העורך של כללי האתיקה הרפואית בישראל, מטעם ההסתדרות הרפואית (2009, 2014). עמדתו המקצועית, שניתן לתארה כנגועה בניגוד-עניינים פרופסיונאלי (טענה שלא ניתן להעלות במסגרת אתיקה מקצועית דיסציפלינרית), פוסלת את ההומיאופתיה (מתחרה של הרפואה הקונבנציונאלית) ואת חופש הביטוי והדיבור בשאלות שהוויכוח בנוגע להן (חיסונים) מערער על ההיגיון הדיסציפלינרי של הרפואה הקונבנציונלית.

ומה עם כוחם של פסיכיאטרים, שמוסמכים לכפות מתן תרופות פסיכיאטריות, או להורות על אשפוז כפוי? האם תמיד מומחי ה"רווחה" צודקים כאשר מוחלט להוציא ילדים מבתייהם וממשפחותיהם? בשיטה הנוכחית, "חירות" האזרחים מאוימת על-ידי ה"מומחים", שהוכשרו ברובם באקדמיה וברגולציה דיסציפלינרית, ומורגלים בחשיבה קבוצתית, ולא-ביקורתית (כלפי עקרונות הדיסציפלינה). זאת, מכיוון שמומחי הפרופסיה נהנים לא רק מיוקרה, אלא גם מכוח ממש, לקבוע את הנכון והראוי בתחום מומחיותם (ככלל, בתי המשפט, כולל בג"ץ, ממעטים להתערב בשיקוליהם, במיוחד אם הם מומחים של המדינה).

השתקת השיח הביקורתי

יש תולדה נוספת של "האידיאל המעשי" של הדיסציפלינה: תגובת נגד נוקשה כלפי מי שכוּפּר בעיקר הדיסציפלינרי, ולפיכך הוציא את עצמו מן הכלל. כך למשל, רופאים "קונבנציונליים" שעוסקים גם ב"רפואה משלימה", צריכים להיזהר שלא להטיל ספק בעקרונות הדיסציפלינה. לכן הם מתנהגים כמו נמר (על ארבע ובשקט), העיקר שיימצאו מתחת לרדאר של קובעי הדעה במשרד הבריאות.

אם תיאור זה נראה מוגזם משהו, ראו ההתפתחויות בשנים האחרונות ביחס ל"מתנגדי" החיסונים, במיוחד הרופאים שביניהם (מישורי, 2019). משרד הבריאות מזמן רופאים שחשודים ב"כפירה" (למשל, הפצת דעות לפיהם ראוי לעיין מחדש בהיבטים שונים של בטיחות החיסונים) לוועדות משמעת ("אינקוויזיציה"?), הליך שתוצאותיו עלולות להסתיים בשלילת רישיון ושלילת מעמדם, כבודם ופרנסתם (דוקטורס אונלי, 26.11.18). אסור להטיל ספק בעיקרי הדיסציפלינה.

זאת ועוד, בנובמבר 2019 התפרסם בכתב העת "הרפואה", של הסתדרות הרופאים, מאמר ביקורת (רונאל ואלישע, 2019) על הספר "צבים כל הדרך למטה" (2018), העוסק באופן ביקורתי במדיניות החיסונים של משרד הבריאות (כולל טענות שחיסוני השגרה הניתנים לתינוקות בישראל לא נבדקו כראוי). הספר נכתב בעילום שם, כנראה על-ידי רופאים או חוקרים שחששו למעמדם ולפרנסתם. לאחר חודשים רבים של התעלמות מהספר התפרסם ב"הרפואה" מאמר ביקורת אוהד, שנכתב על-ידי שני קרימינולוגים (שהותקפו כלא-מבינים ברפואה). מיד לאחר הפרסום ספג עורך כתב העת (מומחה באימונולוגיה) ביקורת קשות על עצם פרסום הביקורת, והוטח בו שהוא "מתנגד חיסונים", האשמה שדחה בתוקף. ה"סקנדל" הגיע עד לכתב העת Science, שתהה כיצד עורך "הרפואה" נותן במה ל-"antivaccine views" (Kupferschmidt, 6.11.19). כלומר, עצם האפשרות להביע עמדה מנוגדת-לאורתודוקסיה נתפסת כקידום רעיונות של "מתנגדי" חיסונים, ולכן פסולה. בהמשך הוריד "הרפואה" את מאמר הביקורת מאתר האינטרנט שלו, בתמיכה נלהבת של משרד הבריאות, איגוד רופאי בריאות הציבור וחברי הוועדה המייעצת למחלות זיהומיות וחיסונים במשרד הבריאות. יו"ר איגוד רופאי בריאות הציבור אמר:

חשיבה ביקורתית וספקנית היא מרכיב חיוני בקידום המדע, הרפואה ובריאות הציבור. לעומת זאת, חשש להשפעות של אינטרסים זרים וחוסר מקצועיות במחקר ובפרסום המדעי מזהמים ופוגעים במדע ובריאות הציבור. הסרת המאמר מאתר עיתון 'הרפואה' איננה מספקת. עולה אצלנו החשש כי פרופ' שינפלד פועל כנגד בריאות הציבור, ולאור זאת, קהילת העוסקים בבריאות הציבור בישראל איבדה בו אמון וביכולתו למלא באופן מקצועי את תפקידו החשוב כעורך הראשי של עיתוני ההסתדרות הרפואית. (רזניק, 16.11.19)

כלומר, ניתן לתת במה לדעות אחרות ("מגוון", לפי כשר), רק אם הדעות עולות בקנה אחד עם המקובל בדיסציפלינה. כך מושתק השיח הביקורתי בנושא תופעות הלוואי של החיסונים, והעלות האמתית של החיסונים, לעומת התועלת, הופכת להיות עניין של דוגמה (dogma), לא של מדע.

עדות נסיבתית לשתיקה הכפויה בעניין החיסונים מופיעה בדוח שפורסם לאחרונה מטעם משרד הבריאות. בכל שנה, משרד הבריאות מפרסם חוזר מנהל המחייב עובדי בריאות וצוותים רפואיים להתחסן נגד השפעת אולם, הדוח חושף ירידה מתמשכת בהיענות לחיסון, מ-45% ב-2015, ל-36% ב-2018 (משרד הבריאות, 2019). כלומר, כ-2/3 מאנשי הצוות הרפואי מסרבים להתחסן, למרות הוראה מחייבת, אולם אין דיון מקצועי או ציבורי גלוי בעניין, למרות שהסיבות מופיעות בדוח ("חשש מתופעות הלוואי, ... פחד וספקות לגבי אפקטיביות החיסון ... התנגדות על בסיס (אי) חופש בחירה").

זאת, מאחר שספקנות ביחס לחיסונים אינה מקובלת כלגיטימית כיום בקרב הקהילה הבינלאומית של הדיסציפלינה הרפואית. הגופים הפרופסיונאליים קובעים את האמת (החיסונים הם safe & effective), ומכאן נגזר לכאורה גם הנכון: הצוותים הרפואיים צריכים להתחסן, כדי להגן על עצמם וגם על המטופלים שלהם. כך קובעת כיום האתיקה המקצועית הרפואית, אשר כישלונה המובהק מופיע בדוח משרד הבריאות.

עניינית, חיסון השפעת בשנה שעברה היה כישלון מוחלט. לפי נתוני המרכז לבקרת מחלות בארה"ב (CDC), החיסון היה אפקטיבי ב-9% נגד הזן הנפוץ בשנה זו, וב-29% ביחס לכל העונה. כלומר, לפחות 7 מכל עשרה שקיבלו את החיסון גם חלו בשפעת (ABC, 29.6.19), וזה גם הממוצע הרב-שנתי של יעילות החיסון (שם). בנסיבות כאלה, יש מקום לניהול דיון על יעילות ועל בטיחות, ולכן גם על בחירה, שכיום אינו מתקיים.

וממש כפי שפרופ' כשר טוען, מדובר בשיח פנימי (מושתק) בתוך הרפואה. מחוץ לעולם הרפואה, מתקבל רושם של קונצנזוס בתוך הדיסציפלינה, בעוד האקדמיה נוהגת בדיוק כפי שפרופ' כשר מתאר: אף אחד מחוץ לדיסציפלינה הרפואית אינו מתערב בוויכוח פנימי (או, באין-וויכוח) בשאלת החיסונים נגד שפעת ובכלל.

את תמונת האתיקה המקצועית הכשרה, מסיים הרעיון של "ערך האחריות החינוכית", שהוא הדרכת הצעירים והחדשים בידע ובניסיון של הדיסציפלינה, "המביא את בעלי המקצוע להשתתף בהכשרת הדורות הבאים של בעלי המקצוע" (1993: 7). אולם, ללא דגש על חשיבה ביקורתית, עלולים להגיע בהכשרה כזו לאינדוקטרינציה מעקרת-ספקות ונטולת ספקנות, היוצרת חומות (גדרות) גבוהות בין תחומי מדע ומחקר שונים, ומחזקת את ה"צעירים" בעיקרי האמונה הדיסציפלינריים.

מתודולוגיה שמרנית ורציונליות "רחבה"

כאן המקום להגיע למסקנה ראשונית, לפיה המחבר המכובד מגדיר אתיקה מקצועית (הנחה סמויה מרכזית) במונחים של **שמרנות** מקצועית, רעיונית ופרקטית. השמרנות נמצאת בעצם הגדרת התחום שבו פועלת האתיקה המקצועית, ובציון המוסכמות המקצועיות, הידע המדעי וכו', כלומר כל אותם היבטים של "מוניטין" והיררכיה מקצועית, שהופכים כל סטייה ללא-אתית, לכאורה.

לתפיסה כזו קוראים "שמרנות", במובן זה שהיא מאפשרת חדשנות רק במסגרת הנחות היסוד שלה, והיא חשה פחות נוח עם מושגים כמו ספק או ביקורת. לכן, "פילוסוף בשירות הממסד" (מטר, 2006) זה לאו דווקא חרב (או עט) להשכיר; זו תפיסת עולם מנומקת היטב, של אתיקה מקצועית ושל מדע, שאחוזים ביחד, במסגרת מטאפיסיקה, אתיקה ואפיסטמולוגיה אחת.

כיוון זה מודגם יפה כשהמחבר דן באקדמיה. את מבנה האקדמיה, כמורכבת מדיסציפלינות מסתגרות ומבודדות רעיונית ואינטלקטואלית, הוא רואה כראוי וכנכון, ולא טורח לערער עליו; הוא אינו מטיל כל ספק בהתפתחויות הפנימיות בכל דיסציפלינה, כולל אלה שחלק מעיסוקן הוא להכשיר אנשי מקצוע; ההוראה היא אינדוקטרינציה, שמטרתה להכשיר את הדור הבא במסגרת השיטה. מטרת האינדוקטרינציה לטפח "זהות" מקצועית ולגרום לסטודנטים להבין שאין בלתה, כלומר שזו הגישה הטובה ביותר לעת הזו, עד שיתגייסו אף הם למשימה, ולאחר שלמדו את המתודולוגיות ואת תפיסת העולם, ויעסקו במשימה העיקרית של המדע הדיסציפלינארי: הרחבת הידע והעמקת ההבנה- להבדיל מקיעקוע, הטלת ספק, ביקורת, או (חלילה וחס), ערעור על עצם ההיגיון הדיסציפלינרי בתחום מסוים, שבאתיקה המקצועית של המחבר מהווה עניין שכלל אינו מן האפשר.

זאת ועוד, מאחר שכל מדען/איש מקצוע נחשף רק לחלק מן המדע, הוא מקבל על עצמו במשתמע הנחה נוספת, לפיה המבנה הנוכחי של המדע הוא נכון, ושכלל, התוצרים של מדע דיסציפלינרי הם טובים וראויים, וגם הנחה זו אינה מבוססת כשלעצמה.

לפי כשר, ב"דיסציפלינריות" הכוונה היא שמוסכם על מרבית המדענים/האקדמאים שבמסגרת ה"מדע" המודרני, מדענים עוסקים ב"היבטים שונים של המציאות" בנפרד, כשלכל מבט נפרד כזה יש "שיטות מחקר שונות", "מתודולוגיה משלו", תחום ה"שאלות" שלו, וכדומה; מוסכם עליהם שהמדע המודרני הפך למורכב כל כך, ומתפרט כל כך לתוך ההתמחות והמומחיות שכבר אין צורך וטעם במבט מאוחד, מערכתי או הוליסטי.

כשרוצים לדעת מה "נכון" בתחום מסוים, פונים למומחים, שתמיד נחשבים לצודקים יותר מ"לא-מומחים" (חוקרים באקדמיה מדיסציפלינות אחרות, או אנשים משכילים או חריפי שכל שיודעים לקרוא ולשאול שאלות).

אם לאחדים מהמדענים/האקדמאים יש ספקות לעניין זה, הרי שמבנה האקדמיה ואופן עבודת ועדות המינויים (מתחילות בוועדת מינויים יחידתית, אח"כ פקולטתית, אח"כ תת/ועדת מינויים עליונה...) מצביעים על האמת המוסדית של המדע האקדמי. הצעדים הבינתחומיים והרב-תחומיים נעשים באומץ בפריפריה של המדע, ולרוב נשארים בפריפריה, כפי שניתן להיווכח באמצעות תוצאות החיפושים של אלגוריתמים "חכמים" שעוקבים אחר (ומייצרים את) האלכימיה של שקלול ערכו של הידע המדעי/אקדמי במסגרת google scholar, ודירוגים אקדמיים מקובלים כמו impact factor, שמבוססים על שיקולים לא-ענייניים בלבד (היכן פורסם המאמר, כמה ציטוטים וכדומה).

המדע שואב את כוחו (לכאורה) מתהליכי מיסוד שכוללים את האקדמיה, שמעניקה הסמכות בתחומים שונים, מאגודות מקצועיות, ומגופים לאומיים ובינלאומיים שקיבלו סמכות לקבוע "אמת" מדעית בתחומים מסוימים.

אולם, המדע, מטבעו, לא אמור להיות היררכי, אלא לשקול שיקולים ענייניים בלבד. האקדמיה הדיסציפלינרית, בדומה לכל כנסייה, היא היררכית. זאת, במסגרת ההנחה המקובלת (א) שמבנה האקדמיה ההיררכי אינו פוגע ואף תורם למדע, וכך גם (ב) הפיצול הדיסציפלינרי. לשתי הנחות אלה אין כל בסיס מדעי/מחקרי או לוגי.

שוליות מדעי הסביבה והחשיבה האקולוגית (המערכתית, ההוליסטית, הבינתחומית) באקדמיה, היא תוצאה ישירה של היררכיה דיסציפלינרית זו. גם העובדה שכמעט אין מחקר בתחום חקר התודעה (שבעל כורחו "פולש" לתחומים כמו רפואה, פסיכולוגיה או מדעי המוח) מדגימה את מוגבלות האקדמיה הדיסציפלינרית בעת הזו.

מכאן, שהרעיון של מדע דיסציפלינרי כרוך באמונה הרווחת, לפיה המדע הדיסציפלינרי עצמו, או תוצרים ידועים שלו, הם אמתיים, או לפחות רציונליים, בעוד המבנה הדיסציפלינרי עצמו או ההיררכיה האקדמית מעולם לא עברו תיקוף. אמונה במבנה זה אינה אלא אמונה במדע, "מדענות" (scientism), ולא המדע עצמו.

מדובר במדע פרקטלי, המבוסס על הלוגיקה של ההתפרטות-עד-אינסוף של הידע, שמאבד את ההקשר, ולכן מאבד את הכוליות (ההולזים המושמץ), ולכן מאבד את הפילוסופיה, שמותירה רק את הדוקטור או הפרופסור (המומחה), שכבר אינו עוסק במוסר, אלא לכל היותר באתיקה; שהינה תחום ש"רחב" מן המוסר, מכיוון שהיא כוללת את החלק "המקצועי", שעליו אחראים המומחים, שהם יודעים את "הטוב", כפי שהוא מוגדר בתת-תחום ההתמחות שלהם, והם גם יודעים את "האמת", כפי שהיא מוגדרת בדיסציפלינה. לכן, כל עוד הם עוקבים באדיקות אחר המקובל בדיסציפלינה, אין סיכוי לטעות, וגם לא לחריגה מכללי האתיקה המקצועית.

מדע זה מסתמך על מודל "רחב" של רציונליות, להבדיל ממודל "רזה". המודל הרזה מחויב לכללי הלוגיקה, קוהרנטיות וקונסיסטנטיות; חוק הסתירה ונגזרותיו. המודל ה"רחב" של הרציונליות (Brown, 1988), מניח שהקהילה המדעית כולה ערבה לתקפותו של המדע המודרני¹¹. כשר מתאר את מנגוני הדיסציפלינות

¹¹ גילוי נאות: מחבר המאמר למד ספר זה (Brown, 1988), את עקרונות האתיקה המקצועית, ותובנות רבות נוספות, כסטודנט בקורסים של פרופ' כשר באוניברסיטת תל אביב.

כמאפשרים את הרחבת הידע ואת העמקת ההבנה, כלומר מתודולוגיה רציונליות שבה אפשרויות הטעות מצטמצמת אינסופית (infallibility), איכות שבעבר יוחסה לכנסיה ולאפיפיור.

מרבית המידע המדעי מתפרסם בכתבי עת דיסציפלינריים, ובהם המומחים משמשים כעורכים וכמעריכים. בשיטה זו, מעט מאוד רעיונות חדשים יכולים לאתגר פרדיגמות מקובלות בדיסציפלינות השונות; יש סיכון קטן מאוד לעצם המבנה הדיסציפלינרי עצמו, ולכוח הרב שניתן לבכירים שבהיררכיה.

תהליכים אלה הוקצנו בתחומים שעברו תהליכי פרופסיונליזציה בחסות המדינה, או שמשמשים לסירוגין כחלק מהרגולציה (טכנוקרטיה), וקיבלו את הכוח לקבוע מדיניות (למשל, ברפואה, פסיכולוגיה, עבודה סוציאלית, וכדומה), כולל בזירה המשפטית. מעמד המומחים מקבל משנה תוקף בשל העובדה ששיקולים "מקצועיים" ("יעילות" לכאורה, למשל) נחשבים לעתים קרובות חשובים יותר מאשר שיקולים אחרים (כדוגמת דמוקרטיה וזכויות אדם), כולל שיקולי "ביטחון" או רפואה, ובמיוחד "בריאות הציבור" ("החיים עצמם", כפי שמבינים אותם המומחים).

תיחום המדע (והאקדמיה), טעויות וביקורת

האתיקה האקדמית של כשר מבוססת על **תיאוריה מוסדית של המדע**, לפיו עיקר המדע כיום הינו באקדמיה, או הרעיונות שהתקבלו ככונים באקדמיה, במסגרת המערכת הדיסציפלינרית, שבה בירור התוקף של תיאוריות על המציאות עבר הפרטה למסגרות דיסציפלינריות מעין-פיאודליות, מבודדות-יחסית. באקדמיה, המדע הולך ומתפרט להסתעפויות ולתתי-הסתעפויות שאינן מערערות על התמונה הכוללת, אלא לכאורה הולכות ומשלימות בה פרטים והקשרים שקודם היו לא-ידועים. מדובר במדע שהוא בעיקרו אנליטי ורדוקציוניסטי, מכיוון שההתפרטות מוליכה לעבר הכרת החלק היותר קטן, ולעבר תת-ההתמחות, ולא לעבר תמונה כוללת חדשה.

תמונה זו של המדע (ולכן של חופש אקדמי) מנוגדת לרעיונות קודמים בדבר טיבו של המדע, החל מחוזה המדע המודרני פרנסיס בייקון (1561-1626), לפיהם המדע הוא מתודולוגיה האמונה על ניפוי וסילוק טעויות ודעות קדומות (אלילי השבט, המערה, השוק, והתיאטרון)¹².

פילוסוף המדע קרל פופר (1902-1996), אף סבר שהמדע אמור לעבוד באמצעות מנגנון ההפרכה (refutation), ולא האישוש (שמנסה לאשר את מה שאנו חושבים שאנחנו כבר יודעים). התיאוריה של פופר מכונה "תורת ההפרכה" (Falsificationism), ככלי המדעי היחיד המאפשר גילוי של האמת. פופר התבסס על עיקרון הא-סימטריה הלוגית: כדי להוכיח ש-"כל העורבים שחורים" צריך אינסוף תצפיות; כדי להפריך טענה זו, הצבעה על עורב לא-שחור יחיד תספיק. לכן, אינדוקציה וסטטיסטיקה, שנועדו לספק מידע פוזיטיבי על העולם, לעולם יספקו ידע מהימן-פחות מאשר הפרכה, אמפירית או לוגית.

דיון זה אפשר לפופר לפתור בעיה נוספת, של תיחום המדע (מה עושה פעילות מסוימת ל"מדעית"?). לפי פופר, רעיון הוא "מדעי" אם ניתן עקרונית להפריך אותו, באמצעות מבחן אמפירי או לוגי (ולא מה שמדענים אומרים שהוא "מדעי" "רפואה", או "לא-מדעי"). אצל כשר, לעומת זאת, "מדע" הוא דיסציפלינה מוכרת, עם מתודולוגיות מקובלות, מומחים, כתבי עת וכו'.

מאחר שהמדע אצל פופר אינו משועבד ל"צבירה" של ידע, אלא קודם כל לסילוק של ידע-לכאורה, הוא אמור היה לספק הגנה על האמת ועל החירות, ובכך השתלב עם ביקורת חברתית על הנחות יסוד פילוסופיות שעמדו

¹² ראו מישורי (2018), עמ' 26-27.

ביסוד גרסאות שונות של טוטליטריזם (פופר, 1945). המדע של כשר אינו מסוגל לעשות זאת, (א) מאחר שהוא נמנע מוויכוחים הנדמים ל"פוליטיים", וגם (ב) מאחר שהוא מקדש באופן לא-ביקורתי את המומחיות, את ההיררכיה ואת הדיסציפלינריות, שמטבען מסתייגות ממחלוקות (למשל, בטיחות החיסונים, הוויכוח בישראל ובעולם 2019, בלי קשר לשאלה "מי צודק").

אתיקה של ניהול מחלוקות

אצל כשר, וויכוחים מדעיים מתנהלים בעיקר בתוך הדיסציפלינה, וכפופים להנחות מוסוות או גלויות של התחום המקצועי. מבחינה זו, עצם היכולת לערער על פרקטיקות, מתודולוגיות ותיאוריות מקובלות היא מוגבלת. כדי להבין מגבלה זו, יש לשקול ההבחנות המופיעות אצל מרסלו דסקל (Dascal, 1998a, 1998b), בין שלושה סוגים עיקריים (ideal types) של ויכוחים או סיטואציות פולמוסיות: דיון (discussion); התנצחות (dispute); ומחלוקת (controversy).

ה"דיון" מתואר כאירוע שבו המשתתפים חולקים ביניהם הנחות משותפות בנוגע לתחום, כשהמטרה היא להגיע אל ה"אמת", וההנחה היא שאפשר להגיע להסכמה. ב"התנצחות" המטרה אינה להגיע לאמת, תהיה מה שתהיה, אלא לנצח בוויכוח ולשכנע צד שלישי. "מחלוקת" היא הסוג המעניין ביותר, שכן היא מתחילה, כמו ה"דיון", בניסיון להגיע לאמת, אולם אז מתברר כי אין הסכמה בדבר הנחות יסוד, מתודות או כללים לפתרון הוויכוח. המחלוקת "מתרחבת" לוויכוח על הנחות היסוד, על סוגי המומחיות הרלוונטיים, על המומחים הרלוונטיים והכשרתם, ההקשרים הרלוונטיים (context, co-text), המתודולוגיה, הטיעונים הרלוונטיים, העובדות הרלוונטיות ועוד. דסקל סבר שהמדע מתקדם באמצעות מחלוקות, דווקא מכיוון שהן מערערות על הנחות מוסוות ומתודולוגיות מקובלות. מסיבה זו הדגיש מרסלו דסקל את חשיבות הוויכוחים במדע, שמטבעם (כפי שתיאר אותם), הם בין-תחומיים ורב-תחומיים זו גם הסיבה שדסקל תיאר את האקדמיה כנקרעת בין המוניטין האקדמי (reputation), לבין האידיאל הלוגי של ההפרכה (refutation) (Dascal, 2001).

את המהלך של דסקל ניתן להציג גם בהיפוך: במקום שאין בו מחלוקת, או במקרה שמחלוקות מוכחשות, יש הסכמה רחבה על תפיסת עולם שעלולה להיות עיוורת לחלוטין להנחות המוסוות שבה. במילים אחרות, מדובר בתפיסת עולם לא ביקורתית, שלא מודעת לעצמה ככזו.

כך, ניתן לאפיין את הוויכוחים בתוך הדיסציפלינות כ"דיונים"; הניסיונות לערער על ההיגיון הדיסציפלינרי, כולל בדבר הנחות יסוד, מתודולוגיות וכו' מהוות "מחלוקת"; "התנצחות" מופיעה כשה"מומחים" מסרבים לענות עניינית לביקורת בטענות שונות. בוויכוחים שונים בתחום הרפואה (הפלת מים, חיסונים, EHS ועוד). לעתים קרובות, עצם קיום המחלוקת מוכחש בנימוקים מסוג "כל המומחים מסכימים" או "קונצנזוס" (טיעונים מתוך סמכות), בעוד המערערים על התיאוריות המקובלות לכאורה אינם "מבינים" מכיוון שהם אינם "מומחים" (מישורי, 2016). ה"התנצחות" מתמקדת בשאלה "מי צודק" (ברור ש"אנחנו"), באופן שעלול לבוא על חשבון דיון ביקורתי ופתוח בשאלת ה"אמת" והסיכון של "טעות", שבה לא מוכנים להודות.

ביואתיקה

הדוגמה המובהקת של כשר לאתיקה מקצועית היא אתיקה רפואית, המכונה לרוב "ביואתיקה". הביטוי הפך לרווח מאז VR Potter פרסם מאמר בכותרת זו (1970), כתגובה לרעיון המשבר האקולוגי. פוטר (חוקר סרטן) קיווה להופעתו של מדע הוליסטי ובינתחומי חדש, המבוסס על ידע מתחומי מדעי החיים (כולל רפואה, ואקולוגיה) ועל תובנות מתחומי מדעי החברה והרוח; מדע המבוסס על אתיקה וערכים הומניסטיים, ובראשם הצורך להבטיח את הישרדות המין האנושי לנוכח המשבר הסביבתי. הביואתיקה אמורה הייתה

לכלול הן את נקודות המבט הרדוקציוניסטיות והמיכניסטיות הדיסציפלינריות (למשל רפואה או ביולוגיה מולקולרית), והן תפיסות הוליסטיות, אקוצנטריות ומערכתיות, היוצרות מדע מאוחד, המבוסס על אתיקה.

צמצום המושג ביואתיקה לאתיקה מקצועית רפואית (למשל כשר, 2015¹³), מהווה שיקוף נאמן של צמצום המדע לדיסציפלינות מבודדות, באופן המקשה על משוב חוצה-דיסציפלינות. צמצום זה גרם ל-VR Potter להשתמש בביטוי Global Bioethics (1988), כדרך לשמור על המשמעות חוצה-הדיסציפלינות של המושג ביואתיקה, שבה הדיסציפלינות אמורות ללמוד האחת מהשנייה, במסגרת אתיקה ומדע מאוחדים.

הביואתיקן פיטר ווייטהאוס (1999) כינה במונחים ספק-קליניים את ה"עיוורון" של הממסד הרפואי לסביבה כ"תסמונת הניתוק האקו-מדיקלי" (משחק מילים על תסמונת רפואית של נתק בין שני חלקי המוח). "ניתוק" זה מתבטא, למשל, באדישות יחסית להשלכות סביבתיות של פרקטיקות רפואיות כמו זליגת שאריות של תרופות למים, או בקושי להכיר בקיומה של "רגישות לקרינה" (EHS)¹⁴ וסיכוני קרינה (כולל בלתי מייננת), כשהמומחים יושבים במרפאות ובבתי חולים מוצפים בטכנולוגיות-עלית פולטות קרינה (ניגוד עניינים פרופסיונאלי).

סיכום: אתיקה במגדל בבל האקדמי

המדע המודרני, בהופעתו כ"אקדמיה", מתואר על-ידי כשר באופן מדויק, והוא ראוי לשבחים על כך; המדע כיום הוא ערב-רב של דיסציפלינות היררכיות, צבירה והרחבת אינסוף של ידע, העמקת ההבנה; בלי צורך (לכאורה) להבין את התמונה הרחבה; הביקורת והספקנות משועבדים למנגנוני הדיסציפלינות, ולכן מתקשים להתגבר על סמכות המומחים וכוחם המוסדי של מנגנוני ההיררכיה בפרופסיות, באקדמיה ועוד.

ערכו העיקרי של מודל כשר, ובמיוחד האופן שבו הוא מגדיר אתיקה מקצועית אקדמית, הוא בשרטוט המבנה המוסדי של האקדמיה. הניסיון לסייג "חופש אקדמי" במונחי הדיסציפלינות בלבד כרוך במחיר: באמונה (belief) שבכל דיסציפלינה יוצרים "אמת" מדעית, למרות שכלי הספקנות והביקורת כפופים למוסכמות הדיסציפלינריות, ולכן מועדים לטעויות; אמונה במדע היא "מדענות" (scientism), ולא "מדע".

מודל כשר מתאר את החוזקות ואת החולשות של האתיקה המקצועית. לצד דגש על ערכים ראויים כמו "מקצוענות". מדובר בעמדה המייצרת ואף מחייבת היררכיות בתוך הדיסציפלינות, בין הנחשבים למומחים לבין כל השאר; היררכיות הן כוח ולא מדע טהור, מכאן שעלולים להיכנס גם אינטרסים שקשה מאוד להבחין בהם, מכיוון שהם אחוזים בפרקטיקה של הדיסציפלינה, שהופכת להיות חלק מהאתיקה ש"רחבה" מהמוסר.

מכיוון שבמודל של כשר ההיררכיה המקצועית היא חלק מהאתיקה, אין אפשרות להטיל בה ספק או לקרוא עליה ועל העומדים בראשה תגר; המוסמכים היחידים לכך הם חניכים שסיימו את המסלול, לכל אורכו, ואז, האתגר יכול לבוא רק במושגים של הדיסציפלינה, באופן שמעקר (חלק מה) ביקורת.

מכיוון שבתיאור של כשר (וגם במציאות) הדיסציפלינות מתקיימות בנפרד, כולל במסגרת מנגנון האקדמיה, הן הופכות להיות חסינות מפני ביקורת חיצונית, שאכן לא מוזכרת כלל כאפשרות בשיטה של כשר. לכן, עמדה כזו לא יכולה לשמש בסיס לאתיקה מקצועית, וגם לא למדע מוצלח ולא להנחיות מגבילות על האקדמיה. כיום, אין מנגנון של הקהיליה המדעית המוסמך לדון בסוגיות במחלוקת ש"מוסגרו" (framed)

¹³ בהזדמנות אחרת נתייחס לעקרונות הביו-אתיקה אצל כשר (2015). נסתפק בציון העובדה שכשר מתייחס לביואתיקה כאל אתיקה מקצועית פרופסיונאלית, כמעט שקולה ל"קוד אתי", ולמערכת ערכים סדורה בהקשר מקצועי, בדומה לעקרונות שתוארו לעיל של האתיקה המקצועית.

¹⁴ Electromagnetic Hypersensitivity Syndrome.

בתחום התמחות מסוים, למשל "בריאות הציבור"; הדיון הבינתחומי הביקורתי מושתק או נחשב ללא-רלוונטי.

ההטיה הדיסציפלינרית היא גם הסיבה לשיעבוד הנוכחי של ועדות המינויים והקידומים באקדמיה למדדים "אובייקטיביים"-לכאורה, של הערכת עבודות מדעיות על-פי הבמה שבה התפרסמו (reputation) (אימפקט פקטור ואינדקס ציטוטים) - פרקטיקה שמבטאת ויתור-מראש על הניסיון להעריך עניינית (איכותית וסובייקטיבית) עבודה מדעית. "מדע" כזה הוא מגדל בבל, שם נבללת שפה אחת, השפה של המדע, להמון תתי שפות, של תתי דיסציפלינות ושל תתי-התמחויות.

האתיקה המקצועית מחליפה במודל הדיסציפלינרי את שיקול הדעת המוסרי, ומוסיפה עליו הנחות יסוד דיסציפלינריות בדבר המציאות ובדבר מושג האדם. המשמעות של הגבלת המוסר, היא יצירת ההיתר של שימוש אלים בכוח, באופן המוצדק על-ידי החלק המקצועי, שקובע "אמת" בתחום מסוים ולכן גם את "הטוב". חלק זה מאיים על זכויות האדם ועל הדמוקרטיה, במיוחד בתחום "בריאות הציבור" והרפואה בכלל.

מדע ללא מוסר, שאינו מקפיד על האמת (למשל, על העובדה שהאמת איננה ניתנת לחלוקה נוחה לפי כללי הדיסציפלינות), אינו יכול להיות נכון- הוא חייב להיות מוגבל, בהכרתו את העולם. זאת ועוד, המוסר אינו רק חובה, אלא גם זכות, שמאפשרת צמיחה אישית, והרחבת התודעה, בדרך של הזדהות (רגשות הסימפטיה והאמפטיה) והתכוונות שמאפשרים לחוש את הזולת (אנושי ואחר), ולהבינו. גם זה מדע, בהיבטים הסובייקטיביים של הרגש ושל התודעה, שכיום ממעט לקבל מקום באקדמיה הדיסציפלינרית, ולעתים אף לא בוועדות האתיקה.

"ביואתיקה", בפרשנות של פוטר, מצביעה על כיוון לתיקון: פרקטיקה מדעית הכוללת הן את ההרחבה וההעמקה הדיסציפלינרית/ רדוקציוניסטית, והן שיקולים מערכתיים, אקולוגיים והוליסטיים. מדובר ב"דעת" במשמעותה המקורית בספר בראשית, של ידיעת טוב ורע (אפיסטמולוגיה מוסרית, או אתיקה אפיסטמולוגית). הקריטריון המסורתי ל"דעת" הוא "ובחרת בחיים", שמהדהד את העיקרון הביואתי של פוטר: הישרדות. פוטר חיבר עיקרון זה עם אתוס איש הרנסאנס, המשלב שטחי דעת מגוונים (שכיום מפוזרים מנותקים במודל המדע הדיסציפלינרי) תחת פילוסופיה המקדשת את אידיאל הביקורת והספקנות הפילוסופית עצמה, כפי שהיטיב לתארו פרופ' כשר:

הפילוסופיה האמתית היא מרדנית מטבעה, שהרי הביקורתיות המופלגת והספקנות השיטתית מאפיינות את הגישה ההולמת אותה בדורותיה. על מרידה כזו אמר פעם ברטראנד ראסל, שבלעדיה "יידרוך המין האנושי במקום והעוול לא יינתן לתיקון". הפילוסופיה של המוסר לא תסבול שררה אידיאולוגית, לא תציית לשלטון הזרוע של המוסכמות החברתיות, לא תלך בתלמים, שעה שכל אלה אינם עומדים במבחנים פילוסופיים העולים מן ההבחנה שבין הצדק לבין העוול. (כשר, 1985: 7)

רשימת מקורות

איליץ, א. (1975). *נקמת הרפואה*. תל אביב: עם עובד.

אנונימי (2018). *צבים כל הדרך למטה: חיסונים – מדע ומיתוסים*. ישראל: הוצאה פרטית.

דוקטורס אונלי (2018, 26 נובמבר). *רישיונם של רופאים החשודים כי המליצו לא לחסן עלול להישלל*. איגוד רופאי הבריאות בישראל. נדלה מתוך:

<https://quality.doctorsonly.co.il/2018/11/153525/>

- כהן, ע. (2017). חוות דעת: "דמוקרטיה שברירת". המכון הישראלי לדמוקרטיה. נדלה מתוך: <https://www.idi.org.il/articles/16180>
- כשר, א. (1985). הקדמה. בתוך: א. כשר (עורך), מוסר והשכל: מאמרים בפילוסופיה של המוסר והחברה. תל אביב: הוצאת יחדיו.
- כשר, א. (1993). מהי "אתיקה מקצועית". בתוך: י. אכמון, ג. וייל וג. שפיר (עורכים), סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי (עמ' 15-29). ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס.
- כשר, א. (2012). מדינה יהודית ודמוקרטיה כראוי: סיכום-ביניים. משפט ואדם – משפט ועסקים, י"ד, 346–329.
- כשר, א. (2015). ערכי הבירואתיקה הישראלית: תמונה סדורה ומתכללת. בתוך: ג. סיגל (עורך), ביו – אתיקה כחול לבן (עמ' 36-68). ירושלים והקרית האקדמית אונו: הוצאת מוסד ביאליק.
- כשר, א. (2017, 7 מאי). קוד אתי של ההתנהלות הראויה בתחומי חפיפה בין פעילות אקדמית לפעילות פוליטית. מסמך לשר החינוך ויו"ר המלי"ג. נדלה מתוך: <https://bit.ly/2rRa8mL>
- כשר, א. (2018). כשהאקדמיה בורחת מהאתיקה. השילוח, 102-73.
- כשר, א. (2019, 17 מאי). אסא כשר: שלוש הערות בדבר החקיקה במדינה דמוקרטית. ייצור ידע – האתר של ד"ר פנחס יחזקאלי. נדלה מתוך: <https://bit.ly/38DyWiB>
- לויטן, נ. (2016, 22 מאי). המלחמה האיומה על ההפלה. "זווייט". נדלה מתוך: <https://bit.ly/2tmI9ff>
- מטר, ע. (2006). מה מאפשר את אסא כשר. מטעם: כתב-עת לספרות ולמחשבה רדיקלית, 6, 121-142.
- מישורי, ד. (2016). הפלרת מים: "היגיון בסיסי", הכחשת המחלוקת ועמדת המומחים. עלון הביואתיקה, 15 (חלק 1+2). נדלה מתוך: <http://bioethicsnews.zefat.ac.il/inner.aspx?id=334&cat=66>
- מישורי, ד. (2017). עסקים וסביבה: אינטרס עצמי, אחריות או אתיקה? בתוך: ע. סיטבון ור. דוניץ-קידר (עורכים), שוק, משפט ופוליטיקה: על אחריות חברתית של תאגידים (עמ' 197-228). תל אביב: רסלינג.
- מישורי, ד. (2017א). המלך הוא ערום: הפלרת מים במבחן ההיגיון. הנהגת הבריאות: כתב עת להיבטים בבריאות קהילתית, 1 (1), 8-20.
- מישורי, ד. (2018). יציבות: מחקר על גוף, תודעה וסביבה. הוצאת גרף.
- מישורי, ד. (2019). איום על בריאות הציבור? הערות ראשוניות בעניין עמדתו המבהילה של ה-WHO בעניין "הססני" החיסונים (ביו-אתיקה וחיסונים: חלק ראשון). עלון הביואתיקה, 19, 28-42.
- מישורי, ד. (2019א). חוות דעת מומחה: הרפורמה בקנאביס רפואי: השלכות ביואתיות (מדעיות, רפואיות, אתיות) של מדיניות ממשלת ישראל ומשרד הבריאות: "מדיקליזציה, לא ליגליזציה". הוגש במסגרת בג"ץ (2335/19), עמותת הקנאביס הרפואי נגד משרד הבריאות ומשרד החקלאות, 31.3.19. נדלה מתוך: <https://bit.ly/2FKKGDn>
- משרד הבריאות (2019). התחסנות הצוותים הרפואיים כנגד שפעת 2014-2018. נדלה מתוך: <https://bit.ly/2qnfsO2>
- פופר, ק. (1945). החברה הפתוחה ואויביה. ירושלים: הוצאת מרכז שלם.
- רונאל, נ., ואלישע א. (2019). ביקורת ספרים: צבים כל הדרך למטה: חיסונים – מדע ומיתוסים. הרפואה, כרך 158 (חוב' 9), 615-616.
- רוניק, ר. (2019, 16 נובמבר). משרד הבריאות תוקף: "דווקא ברחון הרפואי החשוב - מאמר שתומך במתנגדי החיסונים". ישראל היום. נדלה מתוך: <https://www.israelhayom.co.il/article/707609>
- רכס, א. (2009, 2014) (עורך). אתיקה רפואית: כללים וניירות עמדה. רמת גן: ההסתדרות הרפואית בישראל, הלשכה לאתיקה.

רכס, א. (2019, 3 יוני). האם רופאים מתנגדי חיסונים זכאים לחופש ביטוי? הארץ.נדלה מתוך: <https://www.haaretz.co.il/news/health/premium-1.7290200>

שטיינמץ, מ. (2017, 11 יוני). פרופ' אסא כשר: "הבעיה של השמאל עם הקוד האתי נקראת 'בנטו'". וואלה.נדלה מתוך: <https://news.walla.co.il/item/3072120>

AAUP (2017, 19 June). *Statement of the AAUP and the American Federation of Teachers: "Proposed Israeli "Code of Ethics" Violates Academic Freedom"*. Retrieve from: <https://bit.ly/36zrkfa>

ABC (29.6.2019). *Latest flu vaccine failing against current strain, CDC reports*. Retrieve from: <https://abc11.tv/2EfoETc>

Brown, H. I. (1988). *Rationality*. London: Routledge.

Dascal, M. (1998a). Types of Polemics and Types of Polemical Moves. In: S. Cmerjrkova, J. Hoffmannova, O. Mullerova, & J. Svetla (Eds.), *Dialogue Analysis VI* (pp. 15-33). Niemeyer.

Dascal M. (1998b). The Study of Controversies and the Theory and History of Science. *Science in Context*, 11(2), 147 - 154.

Dascal, M. (2001). Reputation and refutation: Negotiating merit. In: E. Weigand & M. Dascal (Eds.), *Negotiation and Power in Dialogic Interaction* (pp. 3-18). John Benjamins Publishing.

Kasher, A. (2005). Professional ethics and collective professional autonomy: A conceptual analysis. *Ethical Perspectives*, 12(1), 67-97.

Kasher, A. (2002). Between Obedience and Discipline: Between Law and Ethics. *Professional Ethics, A Multidisciplinary Journal*, 10(2/3/4), 97-122.

Kupferschmidt, k. (2019, 6 November). Top Israeli immunologist accused of promoting antivaccine views. *Science Magazine*. Retrieve from: <https://bit.ly/2tclGBd>

Mishori, D. (2019). Water Keepers, Fluoridation and the Rule of Experts: Bioethics, Biohacking, and Disciplinary Science. *Eubios Journal of Asian and International Bioethics*, 29 (1), 18-27. Retrieve from: <http://www.eubios.info/EJAIB12019.pdf>

Mishori, D. (2019). The Rule of Experts: Academic Freedom, Professional/Academic Ethics and Disciplinary Science. *Social Ethics Society Journal of Applied Philosophy*, 5(2), 23-62. Retrieve from: <https://bit.ly/2RONvKi>

Popper, K. (1935) (1959—1st English edition). *The Logic of Scientific Discovery*. London: Routledge.

Popper, K. (1945). *The open society and its enemies*. London: Routledge.

Potter, V. R. (1970). Bioethics, the science of survival. *Perspectives in biology and medicine*, 14(1), 127-153.

Potter, V. R. (1988). *Global Bioethics: Building on the Leopold Legacy*. Mich: Michigan State Univ Press.

Whitehouse, P. J. (1999). The ecomedical disconnection syndrome. *Hastings Center Report*, 29(1), 41-44

[חזרה לתוכן העניינים](#)